

Животни контекст настанка библијских текстова

- Врло је битно разумети у ком ЖИВОТНОМ КОНТЕКСТУ настају библијски текстови, као и КЊИЖЕВНУ ВРСТУ текста да бисмо схватили намеру аутора. Ако је текст литургичка химна онда му је циљ да прослави Бога (као рецимо прва глава Постања), ако је историјски извештај онда му је циљ да извести о стварним историјским догађајима
- Не постоје голе чињенице - постоје **интерпретације**. Писмо је интерпретација присуства Бога у Израилу, Његовог односа са Израиљем. Јеванђеља су интерпретације Христовог присуства на земљи, Његових чуда, речи, итд. Те интерпретације су у великој мери условљене РЕЦИПИЈЕНТИМА (разлика између Матејеве и Лукине интерпретације Беседе на Гори¹, родослова²). Концепција Лукиног јеванђеља је заснована на две теолошке идеје: покајању и милосрђу (рецимо само он помиње покајање разбојника на крсту, док Мт и Мк то не помињу. Наглашава да је покајање могуће и у последњем тренутку и да је **свима** могуће. Исто тако и прича о милостивом Самарјанину). Матеј пак највише цитира СЗ – он се обраћа Јеврејима, док се Лука обраћа Јелинима. Дакле писци бирају елементе који ће јаче утицати на њихове рецепијенте.
- Тај моменат је јако присутан и у Старом Завету. То је универзалан принцип.
- Писац не може посматрати свет потпуно објективно. Он има своја осећања, своја размишљања, и његово схватање света је условљено његовим **предразумевањем** као и оних којима се он обраћа.
- Морамо имати на уму да Свето Писмо није писано само за нас који живимо у овом времену, већ и за људе који су били ауторови савременици. Њима је требало пренети неку истину вере коју су они могли да схвате у свом **животном контексту**.
- Прича о Едемском врту: Едем личи на оазу. Контекст настанка је вероватно јудејска пустиња. Када се људима оног поднебеља и оног времена жели говорити о Рају, на који начин га је најбоље приказати? – као оазу.
- Писци су јако водили рачуна да оно што саопштавају, иако је реч о вечној истини, саобразе онима који слушају.
- Дакле, јако је битно разумети **животни контекст и књижевну врсту**, да бисмо ми данас који живимо у једној тотално различитој атмосфери – разумели пишчеву намеру.
- У том смислу је састављена и прва глава Постања. То је у суштини химна Творцу, која је састављена за време ропства у Вавилону. У формалном смислу, стилски, подражава блискоисточни мит ЕНУМА ЕЛИШ. Писац се налази у специфичној ситуацији. Јевреји су у ропству, изгнани. Већина је била склона да остане ту, а добар део њих је почео да се приклања вавилонским култовима (што се види и по именима: Мардохеј, Зоровавел (Зерубабел)). Иначе, материјална култура коју су стварали антички народи: Египћани, Вавилоњани...била је апсолутно импозантнија у односу на јеврејску. Рецимо палата једног владара са севера Месопотамије, који је живео у другом миленијуму пре Хр., је била величине скоро као Јерусалим. Давид и Соломон јесу остварили политички успех,

¹ Код Мт је беседа **на гори** јер се он обраћа Јеврејима, и жели да прикаже Исуса као новог Мојсија, при чему гора симболише Синај. У Мт је беседа интегрална. Лука ту беседу смешта **на равно место**, јер се обраћа Јелинима, Исус је приказан као учитељ филозофске школе који су подучавали тако што су шетали са својим ученицима. Код Лк беседа није интегрална.

² Мт почиње са Аврамом – јер се обраћа Јеврејима. Лк завршава са Адамом – жели да покаже да је Христос дошао ради свих људи, а не само Јевреја, а Адам представља целокупни људски род.

- али у поређењу са степеном развитка околних великих царстава то је било релативно скромно.
- Вавилоњани су имали врло развијену културу којој су Израилци почели да се приклањају. Најдоминантнији извештај о стварању у то време био је Енума Елиш.
  - Изазов је био представити извештај о стварању тако да се покаже да је Јахве творац света – морао се узети један књижевни модел који је већ усвојен као начин мишљења. У том контексту писац подражава постојеће **комуниколошке моделе** да би кроз њих изразио истину.
  - Међутим, разлика је суштинска. Мит Енума Елиш као космолошка поема говори да је свет настао борбом богова, а творевина од половине злог принципа Тиамат – мајке тих богова, а да је човек створен од крви демона Кингуа. То су концепти који су владали на различите начине на целом Истоку и у старом свету уопште: све је настало из неке борбе, и поново се та борба може активирати, и поново свет вратити у хаос (прича о титанима у Грчкој). Свет је настао из тих поражених принципа и сам по себи није нешто добро. **Свет је зао.** Треба га култивисати, треба га обрадити. **Човек је** као биће ништаван, **створен од крви демона.** Човек је зао – треба га држати у ропству. Одатле и оправдавање концепта робовласништва. Једини свет је у том контексту могао бити владар.
  - Са друге стране, СЗ говори да:
    - 1) свет није настао из борбе богова, већ да га је створио Бог својом речју (7 формула).
    - 2) свет као творевина Божија је добар по себи.
    - 3) човек није створен од крви демона већ по лику и подобију Божијем. Зато однос према човеку мора да буде суштински другачији јер је он творевина Божија.
  - Занимљиво је и питање о светлости у првој глави Књиге постања. Некада се пита: откуда светлост првог дана, ако су небеска тела која дају светлост створена тек четвртог дана? Писац је у ствари хтео да каже да богови, небеска тела, којима су се клањали Вавилоњани (Астарта, Шамађ, Син) нису богови, већ да су то само створења Божија која чак нису настала ни првог, већ четвртог дана. Дакле – нема смисла клањати им се.
  - Дакле, битно је, када се открије књижевна врста, да се открије **идејна подлога** из које је писац могао да пише, и шта је могла бити његова **амбиција**. У овом случају је то да превазиђе митску причу која лажна и да саопшти верску истину, која у овом случају подразумева три ствари:
    - 1) Бог је Творац небеса и земље и апсолутно јетрансцендентану односнату творевину
    - 2) Свет је добар, јер га је Бог створио, и у њему нема зла. Зло је усветуе човек
    - 3) Човек је икона Божија - није настао од крви демона
  - Стари народи, поготово они материјално и културно напреднији, веровали су да само они поседују достојанство људског бића, а да су сви остали народи ниже категорије, ниже расе. За Египћане рецимо – само су Египћани били људи. Стари Завет, који делује као књига препуна националног набоја, превазилази такво схватање. У њему имамо изузетних примера морала људи који нису били Израилци (Урија Хетејин), док су припадници Израилевог народа умели да направе велике преступе (Давид). Писац је хтео да каже: немојте се уздизати над другима, јер ви сте само људи, створени од праха земаљског. Највећи од вас – Давид – је извршио прељубу и убио човека. Дакле, писци су умели и да критикују чак и узоре свог народа. **Библија не обоготворава људе, све људе сматра једнакима.** Библијски текст у том смислу има функцију да освешћује нас, да изграђује прави однос према човеку у нама, јер то је мера религиозности зато што се Бог пројавио кроз човека.

- Joш нешто у погледу тог комуниколошког момента који је јако битан за теологију. Апостол Павле је једини писац у Библији који користи аргументативни метод („то је тако и тако због тога и тога“). Он пише своје посланице по узору на античку епистографију. Он узима баш тај комуниколошки код и обраћа се одређеној заједници – због тога што пише Јелинима. Јеванђеља су такође нова књижевна врста која су сродна античкој биографији (*Биос*). Разлог због настају јеванђеља је страх од заборава, али и због тога што Црква постаје већином јелинска по питању састава, и због потребе да се у таквој ситуацији Христос проповеда. Дакле, схватање књижевне врсте, начина саопштавања верске истине, суштинско је за разумевање Писма. **Темељно изучавање Писма**, односно текста, је један аскетски напор на који су и Оци подстицали.
- Контекст настанка текста, који је врло битан за разумевање текста, се најбоље открива кроз литерарно **дешифровање** књижевне врсте у којој је текст пише. Пример: ако се Књига пророка Јоне³ схвати као историјски извештај⁴ имаћемо велике проблеме (моћ Ниниве, њена величина...). А ако се схвати да је то у ствари једна новела која поседује веома озбиљне теолошке моменте, онда то итекако утиче на наше разумевање и тумачење текста и на његово значење за нас: Бог је опростио Ниневљанима – дакле покајање је могуће и незнабошцима и великим грешницима. Кроз ту причу видимо какав је Бог у ствари: милостив, спреман да прихвати сваки народ и сваког човека, трпељив (Његова трпељивост се нарочито пројављује кроз самог Јону који Му се противи и неће да изврши дело на које га Бог шаље). Дакле, погрешно је све тумачити алегоријски, већ треба прибегнути и научној анализи текстова. У том смислу су Оци инсистирали на читању и анализирању Писма и понекад су пребацивали алегористима да тако поступају само из лењости.

Одговори на питања:

- Не постоји тачно и нетачно тумачење Писма. Да постоји, Сабори или Оци би га установили као једино тачно, право, исправно. Али не може се ићи изван граница истина вере. Често је тумачење Писма условљено и предразумевањем Отаца. Из тог разлога и постоји у предању Цркве мноштво *теологумена*. Рецимо, Методије Олимпијски, који је био Грк, тумачи причу о пророку Јони алегоријски: кит је заправо време, јер се креће. Три дана су у уствари три временска интервала (прошлост, садашњост, и будућност), ветар и бура су заправо стихије и страсти које руше брод (људски живот који је увек у опасности). Он је иначе писао дијалоге по узору на Платона. Јефрем Сирин који живи у Сирији где алегореза не постоји у нашем схватању те речи. Он пише једну врсту ритмичке беседе која се зове *мемра*. То је вид сиријске поезије, сличан нашим десетерцима. Он у форми мемре препричава причу о Јони, односно други део књиге покајање Нинивљана – са циљем да покаже хришћанима у Нисивији да немају добар однос према незнабошцима и да им зато и не иде добро (као што и Јона није имао добар однос према Ниневљанима). Незнабошци су чак у неким стварима и бољи од хришћана којима се обраћа. Хришћани су недостојни да буду народ Божији. При том узима постојеће књижевне форме које су биле препознатљиве његовим рецепијентима. Иринеј

³ Јона је доста тумачен у раној Цркви.

⁴ У нашем схватању данас историја је запис факата. У антици то није било тако. Потпуно објективан приказ историје није могућ јер нико не може потпуно непристрасно и из свих углова сагледати један догађај. То је у суштини мит о историји који су створиле позитивистичке науке. Не можемо такво наше схватање историје учитавати у схватање историје библијског писца. Постоје у Библији историјски текстови, али њихова интерпретација је тако уобличена да, ако почнемо ту интерпретацију да узимамо као факт – онда настаје проблем. Чак и када говоре о историји библијски текстови имају за циљ да нешто саопште као поуку.

Лионски је пак користио Јону у својој борби са гностицима. Јона је Адам који пада у грех, риба је сатана. Риба не може да убије човека као што ни ђаво не може да убије човека. У борби против гностика⁵ он наводи Јонино извођење из утробе кита после три дана као догматски доказ да тело васкрсава. У суштини, сва три тумачења су тачна, али је разлика у форми и интенцији писца.

ПОСТ 1,1-2,4а

- Пост 1,1-2,4а⁶ је интегралан текст, раздвојен у данашњем облику услед поделе СП на главе и стихове у 16. веку. У време Св. Отаца није било такве поделе, али је ипак било некаквих подела текста богослужбене природе – на зачала

- Одељак припада *свештеничком* извештају (P)⁷

- Настанак библијског текста можемо упоредити са настанком литургијских текстова. Ми служимо Василијеву и Златоустову литургију. Међутим, Василије није написао нову литургију већ је само модификовао постојећу и дао јој нову форму, исто као и Златоусти. И Библија је у том смислу више производ *колективногауторства*. У јеврејском језику и старој блискоисточној, предгрчкој култури заправо нема класичног ауторства. Концепт индивидуалног ауторства је производ грчке свести.

- Текст је настајао по систему „снежне грудве“ – временом су на текст додавани нови слојеви. Постојала је потреба да се текст појашњава. За прве генерације није било потребно писати јер су били сведоци самих догађаја, но како је време одмицало, а сматрало се да догађаји имају пресудни, онтолошки значај за живот заједнице, они су **записивани**, и временом **појашњавани**. Текст је растао на тај начин што су додаване *гlose* – белешке на рубовима или између линија текста. У следећој генерацији те напомене су улазиле у главни текст и на тај начин је текст појашњавам (то је период када текст још није био канонски. Неке књиге из СЗ су тек у постегзилском периоду канонизоване. Први је статус канонске стекло Мојсијево Петокњижје – одмах после ропства у Вавилону. Постоји више традиција Петокњижја: Самарјански текст, Масоретски текст, Септуагинта).

- **Златни период** настанка библијског текста је доба **ропства у Вавилону**, што је логично. У доба Мојсија и судија је јако мали број људи био писмен: није било ни материјала за писање, а није било ни теолошких потреба за настанком текста. Можемо повући аналогију са нашом епском традицијом: док их Вук није фиксирао песме су се преносиле кроз *усмено* предање, што је било олакшано њиховом ритимичком, песничком формом. И антички текстови су често имали такву форму да би се лакше памтили.

- Почети озбиљнијег писања падају у **време Давида и Соломона** када настаје посебан *сталежписара* који су се бавили администрацијом. Јевреји су преузели *хананско писмо*. То је створило простор да се и *свети текстови* почну записивати.

- Прво „златно доба“ писања је **доба цара Језекије**. То је доба велике силе Асирије. Тада се појављују бројни папируси, потреба да се записује, да се пише за царе итд. То је доба када се *писменост* раширила у знатнијој мери. Раније су писари били реткост, при дворовима или при храмовима. Међутим у овом периоду писменост постаје шири појам, а Израиљци су

⁵ Гностици су учили да човек телесно не васкрсава. Само дух излази из тела

⁶а – означава први прекид знаком интерпункције

⁷ У науци се обично сматра да је Петокњижје састављено из четири традиције: J, E, D, P. Новији истраживачу су склонили да кажу да постоје *свештеничка* (P) и *несвештеничка* (J, E) предаја. Еизвештај је посебно проблематичан јер то није извештај који је интегралан већ се само ради о елементима који су преузети. У Е предању нема извештаја о стварању.

партиципирани у свету у ком су живели (то се види и по грађевинама: јерусалимски храм су градили Феничани и био је сличан грађевинама из околних држава, рецимо у Рас-ес-Шамри је пронађен готово идентичан храм). Међутим Израил доноси новину у идејном смислу: један народ који је у војном, економском, политичком смислу био занемарим – доноси једну идеју која је била револуционарна, а то је њихово схватање Бога, човека, света...

- Врло је могуће да је овај текст имао **богослужбену функцију** и да је *певан*. Највероватније је настао за време ропства у Вавилону⁸. Престаје систем класичног живота: нема цара, нема приношења жртава – религиозност старог Израила која је већином била усмена, услед промењених животних потреба, сада се фокусира на **текст**. Свештеници су вероватно однели велики број текстова из Храма у Вавилон и тамо су почели да их прекрајају у контексту трагедије која им се десила. Тада се Израљци питају: „Због чега нам се ово дешава ако је Бог обећао да ће Давидово царство бити вечно?“ Одговор се промишља на основу старих текстова и да је се објашњење: зато што је Израил издао савез са Богом. Тада се појављује богата литерарна продуктивност. Тада се уобличава **Петокњиже**, које је један теолошки текст са циљем давања објашњења Израљцима у ропству.

- Израљци нису били у ропству имуни на иностране обичаје. Вавилоњани су имали врло богате ритуале, били су култура која је пленила.

- У то време је доминантан космолошки мит био **Енума Елиш**.

- Један од главних празника код старих народа било је слављење Нове Године, а то је било евоцирање успомене на кружно кретање времена. Имало је за циљ да поново пробуди природу да она поново креће да даје плодове од којих се живи⁹. У том смислу је имала (Нова Година) веома важну ф-ју јер обнавља живот. Ти празници су трајали и по неколико дана. Тада је читан Енума Елиш – обнављана је прича о стварању света. Израљцима је то било примамљиво.

- Међутим, Израил се није могао уклопити у тај менталитет тако лако као други народи – они су веровали у **једног Бога**. Други народи су се лако уклапали јер су били политеисти – врло лако су своје богове идентификовали са боговима освајајуће силе. Моћнија култура апсорбује слабију (најбољи пример су Грци: Александар је освојио Египат и за неколико генерација они су постали Грци јер су Амон и други богови врло лако идентификовани са Зевсом и другим боговима Грка – и тако је систем веровања омогућавао врло брзу апсорпцију). Јевреји то нису могли јер је вера у једног Бога је заправо искључивала могућност те најдубље идентификације коју човек може да има – то је његово религијско уверење. Мардук није могао бити сматран богом. Бог је само један – Онај Бог који је Израила извео из Египта.

- То библијске писце доводи у специфичну ситуацију. Ко је створио свет? Ако је Израил срушен, да ли то значи да су Мардук, Ашер и други богови јачи од Јахвеа? То питање су пророци (Јеремија) покушавали да реше још пре ропства. Одговор је био да су ти народи заправо само оруђе, бич Божији којим Он кажњава Израила.

- На који начин презентовати заједници идеју Јахвеа као Творца (не, није свет настао као што пише у Енума Елишу, већ га је створио Јахве)? У литерарном смислу је то било најлакше извести подражавајући постојеће моделе – форма се садржајно промени, али се много од тога што постоји, у погледу литерарне форме, задржи. Писац је на неки начин подражавао форму говора о настанку света који је био доминантан а то је био Енума Елиш.

- Свет настаје у шест дана. Седми дан је посвећен Богу. Научници су још у 19. нашли у Ниниви Енума Елиш. Пета плоча је највише уништена али је он добрим делом реконструисан и налази се на **седам плоча** које говоре о стварању. Библијски писац је текст заправо уметнички

⁸ Самарија пада 722. а Јерусалим 587. год.

⁹ Стари народи су сматрала да то што се манифестује у свету је заправо само манифестација вечних принципа из боажнске сфере јер је свет заправо слика, имитација, тих основних принципа.

уобличио. Текст није настао као продукт обичног писања и изношења идеја већ је он тај текст риимички и уметнички уобличавао:

- Текст је равномерно подељен на два дела: први део – прва три дана (стварање раздвајањем), други део – друга три дана (стварање обликовањем). У прва три дана настају 4 дела, у друга три дана такође 4 дела између којих се може правити паралеле...То заправо указује на то да је писац врло смислено обрадио текст давши му једну врло заокружену форму. При том се користио неким формама које су на Истоку биле врло карактеристичне: појављује се у тексту 7 формула (образаца, возгласа), симболика броја 7¹⁰ (први стих у јеврејском има седам речи, други стих има 14 (2*7 речи), реч „Бог“ се појављује 35 (5*7) пута, реч „небо“ се појављује 28 (4*7) пута итд.).

- На основу тих анализа закључује се да је текст састављен у једној литургијској, химничкој форми и највероватније је његова прва употреба била у слављењу израиљске нове године са циљем прослављања Јахвеа насупрот незнабожачким боговима.

- Литерарна анализа је јако битна да би се схватио текст и интенција аутора. Ако прихватимо да је у питању један **литургијски текст** онда није природно да у њој тражимо логичке и природне јасноће. Химне нису тако замишљене. Оне имају за циљ да прославе Бога Творца и прикажу основне идеје о Богу и стварању. То су водеће идеје а остало су украси, форме кроз које се те основне идеје пројављују.

- При том је текст лако памтљив¹¹, има ритам и уметничку форму ондашњих химни. Текст је управо настао са тим циљем – да се запамти, да се идеје које он износи урежу у свест оних који текст читају.

- Дакле, а на том литерарном, спољашњем, извештај о стварању је настао према обрасцу већ постојећих химни, али на садржинском, идејном смислу, он се суштински разилази са светом у ком настаје. Рецимо, Енума Елиш је поема која говори шта је било у почетку када ничега није било на небу(сам еп значи „Кад горе...“ – што су прве речи епа). Била су само 2 принципа које писац назива боговима али то су више принципи: Апсу (слатке воде) и Тијамат (доње воде, мора). Мешањем вода, појављују се први божански парови, први богови. Када се спајају мушки и женски принцип из тог мешања настају богови (аналогија из обичног живота): Аншар, Кршнар, Ану, богови светлости...и они у том настајању они имају потребу да се шире, да шире свој утицај и тиме нарушавају мир принципа из којих су произишли – Апсуа и Тијамат – праве буку, и Апсу и Тијамат решавају да их побију да би се вратили у првобитно стање мира. За ту заверу сазнају богови и један од њих убија Апсуа. Тијамат хоће да се освети и купи војску злих демона. Међу младим боговима се намеће Мардук као најјачи од богова и он тражи да му се сви богови поклоне и да их он предводи у рату против Тијамат и њене војске. Мардук убија Тијамат и убија демоне. Прави свет тако што од једног дела Тијамат прави свод небески а од другог земљу. Затим ствара Сунце, Месец – нижа божанства. Богови онда почињу да јадикују – пошто су победили принципе, питају се ко ће сада их слави, да им служи. Онда се договарају да створе једно биће које ће их славити – човека. Стварају га од Кингуа – главног савезника Тијамат¹².

- **Идејни концепт Енума Елиш је јасан: не постоји трансцендентно божанство које је изван света Богови и све настају из неке примордијалне таме и воде из које се обликовао свет. Свет настаје борбом принципа добра и зла, и у том контексту побеђују богови добра, богови**

¹⁰ Седам је број који је на Истоку имао сакралну важност. Означавало је савршеност. Постоји 7 планетарних богова у старом Вавилону, па у НЗ имамо 7 цркава којима се обраћа Јован...он је чинио збир 6+1 који су такође сакрални бројеви.

¹¹ Химне су иначе биле лако памтљиве, јер дотичу емоцију, за разлику од дефиниција на пример, које су упућене само на логику.

¹² Стварање људи је описано на 6. плочи Енума Елиш, а 7. је заправо химна Мардуку

реда и поретка. Богови хаоса, вода¹³ су побеђени. Творевина је настала од дела злог принципа Тијамат, а сам **човек настаје од крви злог демона**. Због тога су стари народи имали готово религијске култове наводњавања, савладавање дивљине кроз градњу градова – савладавање дивљине је заправо био религијски чин. Робови који су се тиме бавили су сматрали да чине једну религијску радњу.

- Шта библијски писац доноси као радикално ново? Он каже да:

1) **Свет настаје Јахвеовим речима**. Не настаје из борбе принципа. Не постоји ништа пре Јахвеа. Он слободно, без икаквог напора ствара свет („Нека буде...“).

2) **Свет је добар**.

3) **Човек није створен од злог демона већ по лику и подобију Бога**, што значи да човека не можемо третирати као зло биће кога треба упрегнути да служи боговима и владарима, чиме је миленијумима оправдаван робовласнички систем. Однос према човеку мора бити као однос према самом Богу.

- Дакле, библијски писац узимајући једну литерарну форму која је била општепрепознатљива и важећа, у једној специфичној животној ситуацији, жели да каже својој заједници Израиљаца који су избегли у Вавилон шта је Јахве и како је настао свет.

- Било је више покушаја да се научно објасни извештај о стварању. Крајем 19. века настала је теорија *конкордизма* – покушај да се извештај усагласи са науком. Покушавали су, теолози заједно са побожним научницима, да покажу да дани стварања у ствари нису дани, већ епохе. Али други извештај о стварању ту идеју деконструише... Међутим, то није од егзистенцијалног значаја. Одмах после овог, у 2. глави се јавља *други извештај о стварању*, који је унеколико другачији. Не треба догматизовати ниједан извештај схватајући га дословно, јер бисмо у том случају један од два морали избацити – а Оци нису избацили ниједан.

Други извештај о стварању

- У првом извештају имамо да је човек настао као осмо Божије дело, а у другом извештају да је човек створен пре свих других биљака и животиња.

- Стваралачки процес у првом извештају траје 6+1 дана, а у другом само један дан

- У науци се те разлике објашњавају са два извештаја: Р (свештенички) и Е (или несвештенички). Међутим поставља се питање зашто су састављачи Петокњижја узели у обзир оба извештаја? Петокњижје је веома смишљено састављено, састављачи су имали врло јасне идеје¹⁴... Није постојала идеја или амбиција да се било који од извештаја прогласи неупитно истинитим по питању описа догађаја. Није опис догађаја то на шта је библијски писац обратио пажњу, већ му је циљ био да каже: ко је створио свет, какав је свет, шта је човек, и који је његов циљ. Остало је литерарни опис који је у случају првог извештаја сличан тада постојећим комуниколошким моделима да би га људи оног времена лакше разумели. Други извештај има такође доста уметничких елемената у смислу да је састављан такође у форми која је имала **химничко-ритмички карактер**, што значи да је такође вероватно требао да буде читан у оквиру богослужбене заједнице.

¹³ Вода је у метанлиту тог времена била негативни принцип (прича о потопу, приче о злим бићима су врло често била везана за воду због страха од воде...).

¹⁴ Богонадахнутост постоји само у еклисиолошкој перспективи – текст постаје богонадахнут само када бива признат од заједнице којој је упућен као такав, а не по томе да је неко а priori био богонадахнут. То је протестантска идеја...

- Још једна разлика је та што је први извештај више космогонијски, више се описује настанак света, док је други више **антропогонијски**, више говори о стварању човека: како човек настаје, како успоставља однос са Богом, какав је тај однос, како се он временом ремети...

- Други извештај наставља се на претходни извештај и он почиње у **Пост 2,46** (Када Господ Бог створи небо и земљу...).

- У Даничићевом преводу постоје проблеми. Каже се: „И сваку биљку пољску, докле је још не беше на земљи, и сваку травку пољску...“ Када почиње са стварањем („Када Господ Бог створи небо и земљу“) још није било пољског никаквог биља итд. Овде се у 5. стиху наглашава „још не беше“. Код Даничића то није јасно. Пети стих у ствари говори о томе да пре тога ничега није било, да тек Бог то ствара. Стих 6 је такође проблематичан: „Али се подизаше пара са земље да натапа сву земљу.“ У Септуагинти се помиње *извор* из ког је куљала вода. Јеврејска реч *ed* може да значи вода а може да значи и магла. Тако да се овде заправо говори о постојању извора влаге. Стих 7. је посвећен стварању човека.

- И у овом извештају се види да он подражава постојеће моделе: Енума Елиш - и тамо се говори „кад још не беше“, „кад још није било ничега“. Тиме наглашава чињеницу да Бог све ствара, не постоји никаква претпостојећа материја од кога Бог ствара. Све је дело Божије и пре тога ничега није било.

- Први извештај је вероватно настао у **месопотамијском окружењу** – види се по томе што је вода негативан принцип: Бог раздваја воду, прави копно, одваја горње и доње воде. Ту се некако више појављује идеја овладавања водом. У другом извештају о стварању негативан принцип би била **пустиња**. Начин на који описује рајско стање такође одражава један пустињски амбијент. Описује га као **оазу**.

- Бог поставља **Едем** (Еден) „на Истоку“ и из њега извиру 4 реке: Фисон, Геон, Хидекел, и Еуфрат (вероватно су то Тигар, Еуфрат, Инд, и Ганг, али то је питање, а и није толико значајно). Рај је дакле на Истоку. **Исток** је за човека, који гледа у том правцу преко пустиње, врло привлачан. Исток је имао, и у хришћанству има, дубоку теолошку симболику.

- Бог ствара човека, према другом извештају, тако што га „узима од земље“ и удахњује му „дух животни“ (*nišmat hayyim*) и постаде човек „душа жива“ (*nefeš haya*).

- Бог је представљен као **грнчар** који обликује вазу. Опис је узет из неког искуственог момента. Грнчарија је била врло важна делатност, а зна се да су постојале читаве фабрике грнчарије у то време, поготово у Јерусалиму, било је доста црвене земље (Адам, од *adama*–црвена земља). И глагол који писац користи – *јасаг* – је глагол који се користио за грнчарију. Тиме хоће да покаже да је човек пред Богом као грнчарија у рукама онога који је прави. Бог има потпуну власт над човеком. Човек је у рукама Божијим, и све што има зависи од Бога.

- Бог човека обликује од праха – **прах** асоцира на слабост, несталност, пролазност.

- Човек је у врту сам. Човек без неког другог није човек – идентитет човеку дају други. У том смислу Бог промишља да створи нешто, друга спрам њега, да човек не би био сам. Затим ствара животиње. Међутим, међу животињама се човеку не може наћи парњак. Онда Бог ствара жену „од ребра“ човековог. Ту „**ребро**“ више означава бок, половину, полутку – од половине човека се ствара жена. Она је пола човека. Она је ОД човека – у смислу да има исто достојанство. То је значајан моменат који је у супротности са античким менталитетом – жена је схватана као посед¹⁵. Библијски писац каже: „Жена је створена од његовог тела, од његове кости – истог је достојанства као и човек¹⁶“. Бог ствара човеку жену као испомоћ, и тако, у принципу, човек постаје

---

¹⁵ Чак и у цивилизованој Грчкој женама није било дозвољено да иду на Олимпијске игре. Аристотел се у једном од својих дела захваљује Богу на свему што му је дао, па између осталог и због тога што није створен као жена него као човек.

¹⁶ Жене су понекад имале јако значајну улогу, поготово мајке владара.

пуно биће. По опису је жена створена накнадно, али је у суштини исте природе и истог значаја као човек.

- Они „стоје наги и није их срамота“.

- **Дрво живота и дрво познања добра и зла** – највероватније се ради о једном дрвету. То су јеврејски паралелизми, где се кроз „и“ повезује а не прави се разлика. Мада, постоје мишљења да се ради и о два дрвета. Не зна се тачно ни које је дрво у питању.

- Бог даје Адаму дозволу да једе са сваког дрвета у Рају, само са тог једног да не једе¹⁷. Ева бива наговорена од змије. Адам као поводљив, бива заведен.

- Бог „увече шета по врту¹⁸“ – изразит антропоморфизам. **Антропоморфизми** су имали за циљ да дочарају близину Божију, да је Он ту и да брине о човеку. Адам и Ева се крију од Бога. У овом опису има доста сликовитости: Бог накнадно сазнаје да је човек сагрешио, иако је Свезнајући, јер да би ствар била схватљивија она се уобличава. Јер приповести се урезају у свест људи и тумаче се на тај начин.

- Извештај је, на основу језика и тематике која се користи, настао вероватно негде у 8. веку пре Хр. Могуће у Јужном царству. Као симболи се појављују **змија** и **смоква**. Пророци у то време, поготово Амос и Осија, осуђују Израил због хананских култова. Једна од главних одлика тих култова који су били култови плодности – било је призивање богова да оплоде земљу. Бал је бог небеских прилика који долази негде са северозапада, са Медитерана – доноси кишу, он је „јачак облака“. Из тих облака пушта своје „семе“. Оно пада на суву земљу и ствара вегетацију, живот. На тај начин он „оплођава“ земљу. Са истока дува мот, ветар из пустиње, који је врло важан јер без њега нема живота јер он омогућава сазревање – иако је Мот бог смрти. Јер ако би Вал стално падао, усеви би иструлили. То је циклични концепт разумевања живота. Змија је била главни симбол бога Вала, симболишући његову мушку снагу, потенцију. Уједно је била и сакрална животиња везана за мајку земљу, јер улази у земљу и крије се. Писац заправо знајући колико су Израилци огрезли у хананским култовима¹⁹ користи те симболе. Хананци су имали култ сакралне проституције где су при храмовима свештенице богиње Астарте општите са ходочасницима, или царевима, и на тај начин су умилостивљивани богови. Општење је имало смисао спуштања Валовог семена (мушки принцип) на земљу (женски принцип). Ти култови су врло често вршени под смоквиним дрветом. У том смислу се појављује и змија и смоква. Змија је проклета животиња која наговара Адама и Еву (Израилце): „Идите и практикујте ове култове Хананаца, то је права вера, а не ово у шта ви верујете“.

---

¹⁷ Овај текст је јако психолошки проницљив, један од психолошки најдубљих текстова у СЗ

¹⁸ На Блиском Истоку је вече, када дуне поветарац, било најпријатније време за шетњу.

¹⁹ Када су дошли из пустиње као **номади** поштовање Јахвеа је било везано искључиво за тај облик живота. Они долазе у Обећану земљу где имају прилику да се баве пољопривреду, па с тога прихватају и хананске култове везане за пољопривреду. То је имало дубоке импликације. Код Израилца се јавља социјално раслојавање. Вал је био бог богатства и иметка, и сматрало се да је он уз онога који више приграби од ближњег. У том смислу извештај о подели земље и силни родослови који се појављују имају следећи смисао: земља је подељена на 12 племена, сви потичете од 12 племена – сви имате право на ту земљу, нико нема право да је присваја за себе. Друго, имали су Израилци погрешну представу Бога: представљали су Јахвеа као Вала, и служили му као Валу. Соломон је назван начелником грехова у Израилу јер је доводио на двор странкиње преко којих се ширио страни утицај, зато што је у административном погледу поделио царство, и злоупотребљавао преко пореза своје поданике. На тај начин се уподобио животу околних царева, што је имало импликације на живот обичних људи.

КАИН И АВЕЉ

- Други извештај о стварању је карактеристичан по много чему:

- Име Божије више није Елохим него Јахве
- Не користи се глагол *baraveћ* глагол
- Користи се глагол *jacar* за стварање човека
- Вода је животодавни принцип а у првом извештају је више негативан принцип
- Човек је створен пре биља и животиња, а у првом извештају је обрнуто

Све то указује да је реч о другачијем извештају који је у свом изворном настанку вероватно био у оквиру неке шире текстуалне целине. Оно у чему се два извештаја слажу то је да је Бог творац света, да је човек створен по лику и подобију, да је Бог цео свет створио за човека. Први извештај само говори да Бог ствара човека, а у другом се о томе говори са више детаља – први извештај је више космогонијски док је други антропогонијски и са више детаља говори о томе шта је човек, да он никада не треба да буде сам, дата му је слобода... итд.

- У другом извештају имамо и опис Едемског врта, човека настањеног у њему, говори се о томе шта је човек радио у Рају итд.

- Адам и Ева падају у грех, и схватају да су голи. Читав опис је врло **теолошки и психолошки проницљив**. Бог пита Адама шта је то урадио. Адам сваљује кривицу на жену, а жена на змију. То је врло битан моменат. Израз човекове боголикости је **слобода**. Животиње су само наизглед слободне, али немају ону праву слободу подигнуту на рационални, интелектуални ниво, јер се оне владају према инстинкту и нагону. Бог човеку дозвољава да једе са свакога дрвета, само са једног да не једе. Он ту даје простора човеку да пројави слободу. Човек је требао у слободи да се руководи разумом. Бог, који га је створио²⁰ даје му једноставну заповест, међутим он крши вољу Божију и на тај начин изражава базично непоштовање према Творцу.

- Адам пребацујући кривицу на жену, у ствари је пребацује на Бога који је ту жену створио. То је нешто што је јако дубоко у психи људи. Од малена је човек склон тражењу оправдања за своју грешку сваљивањем кривице на другог. Ти извештаји из Едемског врта су **типска прича**²¹. Теолошки и психолошки су дубоко проницљиви. Показују који су наши механизми одбране и на који начин се конституише однос међу људима.

- Послетог догађаја Адам и Ева се **стиде** једно другог. То је такође једна теолошка конструкција: „ја не смем да откријем своју голотињу пред тобом, зато што немам поверења у тебе, зато што можеш то злоупотребити против мене“. Поента приче је у томе. Људи се почињу крити једни од других, руше се међусобни односи, јер су на једном баналном примеру показали колико су удаљени међусобно²².

- Бог их изгони из Едемског врта, проклиње змију²³. Баца се **проклетство** и на човека (у муци ће морати да обрађује земљу) и на жену (да јој воља буде под влашћу мужа и да у мукама рађа децу). Бог поставља херувима на врата Раја. Тиме се завршавају 2. и 3. глава као једна целина. Оно што је карактеристично је да **грех улази с поља**. Није изашао из човека. Прародитељи нису имали потенцијал греха у себи па да су се сами досетили да увреде Бога, већ их је неко споља подстакао на преступ.

²⁰ Опис стварања човека је врло карактеристичан: човек је као грнчарија у румака грнчара (употребљава се гл. *Jacar*), створен од праха, чиме се указује на његову потпуну немогућност да ишта учини без Бога

²¹ Постоје многи догађаји у Библији који питање да ли су се фактички десили баш тако. Међутим они дубоко говоре о психи човека.

²² Значајно је запазити да сем Адама и Еве није било никог трећег од људи, дакле чак ни њих двоје нису могли да успоставе коректан однос.

²³ Змија је симбол бога Вала. Касније добија друга значења: ђаво, итд. У изворном тексту то је у принципу симбол хананског божанства које је требало да укаже Израјљцима на то да ако творе хананске култове они се тиме уподобљавају прародитељима који су згрешили и на тај начин отпали од Бога и били истерани из Раја.

- **Четврта глава** почиње са рађањем деце Адама и Еве: „позна Јеву жену своју, а она затрудње и роди Кајина, и рече: добих човјека од Господа“. Затим рађа и његовог брата Авелја.

- Каин је постао ратар а Авелј пастир.

- При приношењу жртве Бог погледа на Авелјеву жртву, а на Каинову није хтео да погледа. Каину се то није свидело.

- Стих 7. је мало нејасан код Даничића, па и један део 6. стиха. Правилнији превод би био: „6. *Зашто си љут, зашто ти је лице намргођено? 7 Јер ако право радиш ведрином сијааш, а не радиш ли право, грех ти је као звер на прагу што те вреба. Још му се можеш одупрети.*“

- Каин потом убија Авелја. Бог га пита шта је урадио, Каин одговара: „Зар сам ја чувар брата свога?“

- Каин се боји за свој живот, а Бог му даје обећање да „ко убије Кајина, седам ће се пута то покајати. И начини Господ знак на Кајину да га не убије ко га удеси.“ Потом га прогони у земљу Наидску на исток и Каин тамо гради град и даје му име по сину Еноху. Логички, кога је Каин оженио? Не каже се да су Адам и Ева рађали женску децу, али вероватно јесу. Друго, кад одлази на Исток, жени се, добија сина – коме гради град? У том извештају има доста тога нелогичног са историјске перспективе. Писац је тога био свестан исто толико као и ми²⁴. Текст је теолошки јако добро осмишљен. Он досита говори ствари које нису логичне, али га не треба тумачити у буквалном смислу. Треба разумети **контекст** у ком текст настаје и интенцију писца при чему су јако битне филолошке и друге анализе текста. Израиљци су били јако склони хананским култовима који су били везани за пољопривреду, за разлику од израиљских који су били везани за сточарство. У том смислу прича нам говори следеће: **Каин је праотац Хананаца** (Каин – Ханан), **а Авелј, пастир, је родоначелник Израиља**. Читалац се идентификује са ликовима. Са историјске тачке гледишта, писац својим читаоцима жели да каже: „Ми смо Авелј, његови смо потомци (иако су биолошки водили порекло од Сита)“. **Авелј је пример недужног страдања, а убија га Ханан**. Управо су Хананци највише убијали Израиљце, војно инфериорније, у првих 100-200 година. „То су ти крвници који нас убијају. Њихов отац је овај Каин који је починио братоубиство. Њима је убијање у крви.“

- Због чега Бог не прихвата Каинову жртву? Поента је да се покаже да концепт жртвоприношења Хананаца је нешто што Богу није мило, већ му је мила Авелјева (Израилова) жртва. То је **историјски концепт** настанка овог текста. Писац кроз приповест даје све те информације и теолошки их обрађује, указујући Израиљцима да су Ханански култови нешто страно Богу и да треба да практикују своје култове.

- Наравно, текст нема само историјску димензију. Настао је вероватно у 7/8. веку управо у време када је било највише сучељавања са Хананцима. Поред тог историјског значења текста, у смислу да изражава једно теолошко промишљање јакхеиста проблема са којим се сучељавају. Међутим, има још дубљих и универзалнијих значења. На то указује управо 7. стих: Бог Каина упозорава видевши на његовом лицу његову злу намеру. Каин је урадио супротно од онога што му је Бог саветовао. Дакле, већ у првој генерацији после Адама и Еве, **грех јепостао нешто што се као квасац проширило кроз читаву људску душу** – док у случају Адам и Еве он долази споља, кроз змију. Сад је човека тешко одвратити од греха чак и саветом унапред. Бог као да каже: „Чувај се греха, не дај му да овлада тобом.“ То је једна психолошка концепција која је врло заступљена и у аскетској литератури. Наиме, грех почиње у помисли. Затим се кроз прихватање и разговор са помисли развија страст, којој човек на крају почиње да робује и чини преступ. Дакле, грех се у

²⁴ Антички писци су били врло проницљиви. Схватање античких писаца као инфериорних на модерне писце је западног порекла. Има много текстова који су остали са Блиског Истока из којих се види да су ти људи били врло рационални. Њихови религијски системи су били специфични и ми их често не разумемо најбоље, али акда говоре о свакодневних појавама били су врло рационални. Сама чињеница да су антички људи умели да праве пирамиде говори томе у прилог. У том смислу, са наше перспективе, не можемо нелогичности у тексту приписати примитивности и наивности писаца.

суштини рађа унутра и за све време развоја до ступња страсти могуће га је пресећи, јер човек има слободу. Ако се човек не одупире – онда нема одбрамбених механизма²⁵. Дакле, иако је грех продро у човека, свако има могућност да му се супротстави.

- Трећи моменат који је јако важан је врло карактеристичан у Библији и универзалан: **завист**. И она је укључена у читаву причу. Каин убија из зависти.²⁶ Ту је опет присутан једна човека погрешна перспектива перципирања стварности: „Ја морам бити као он, морам имати што и он“. А ако ја морам имати исто што и он, између нас настаје један негативан однос, који може резултовати најгорим стварима. Текст жели да поучи следеће: то што неко има – то није твоја ствар. Нема разлога да му завидиш или замераш. Бог ће се побринути и о теби. Ако је Бог неког погледао и дао му нешто, немој да те то наведе да га мрзиш и да му пакостиш. Из те перспективе битно је актуализовати библијски текст. „Када си год некоме завидео – Каин си био. Можда само захваљујући околностима ниси учинио најгоре“.

- Човеку је дата **слобода** као највећи дар. Али та слобода значи одговорност, ризик, обзир према другоме који има исту такву слободу. У том смислу прародитељи су падом у грех повредили слободу Бога. Слобода је дакле велики изазов и највећи могући терет. Људи су показали да се тешко носе са слободом, што је један теолошки и егзистенцијални усуд: слобода је највећи дар и највећи терет. Човек много пута осети потребу да не одлучује већ да дела само „по рецепту“, да нема слободе.

- Друга, трећа, и четврта глава су у неком смислу прича о генези греха. Првих 11 глава су иначе названи „библијска праисторија“. Тек са 12. глави почиње „историја спасења“.

- Питање: „*Да ли је могуће да Бог није погледао Авељеву жртву јер није принео од оног најбоље од плодова?*“

Одговор: Када библијски писац нешто не каже, а ништа га није коштало да каже, он не „гађа“ највероватније тај смисао. Тешко је ићи дакле у том смислу у ком циља питање. Исто је и са питањем: „Кога је Каин оженио?“. Код Св. Отаца је у вези са тим постојао један карактеристичан концепт тумачења и алегореза је често критикована: чак су им приговарали да су лењи и да тумаче текст само по довитљивости. Светоотачки принцип је био темељно изучавање Писма да би се дошло до значења.

ПОТОП

- Тема о потопу је врло широка. Постоји пуно аспеката

- После стварања првих људи, затим њиховог рађања, множења, у 6. глави стоји: „1. А кад се људи почеше множити на земљи, и кћери им се народише. 2. Видећи синови Божји кћери човјечије како су лијепе узимаше их за жене које хтјеше...5.И Господ видећи да је неваљалство људско велико на земљи, и да су све мисли срца њихова свагда само зле, 6. Покаја се Господ што је створио човјека на земљи, и би му жао у срцу. 7. И рече Господ: хоћу да истријебим са земље људе, које сам створио, од човјека до стоке и до ситне животиње и до птица небеских; јер се кајем што сам их створио.“

- У прва 4 стиха говори се о томе како су се људи намножили на земљи, помиње се како су „*синови Божији*“ узимали кћери Божије за жене и да је то изазвало гнев Божији. Затим од 5 стиха

²⁵ Пример из „Браће Карамазова“ – Зосима види расположење старијег брата на његовом лицу

²⁶ То има и шире, социолошке димензије. У том првом периоду, док су Израиљци живели номадски, и доста егалитарно, није се осећала нека потреба изравњавања у социјалном погледу Чак и код нас у руралним подручјима где се сиромашније живи, завист је, иако је има, далеко мање развијена него у богатијим срединама. Просто сиромаштво свих не даје простора за завист. Међутим, када се уђе у сложеније структуре друштва све кључа од љубоморе.

помиње се још један разлог Божијег гнева. Већ на самом почетку примећујемо два описа разлога због чега је настао потоп. Дакле, прича о потопу за разлику од приповести о стварању представља један интегрални текст сабран из **два предања** – два предања су уткана у један текст и свако од предања готово је потпуно интегрално и садржи скоро целовиту причу о стварању

- Два пута се говори о покварености људи као узроку потопа. Наводи се различит број животиња које улазе са Нојем у барку (6,19-21: од сваке врсте је узет по један пар, а у 7,2-9: од чистих животиња Бог узима 7 пари, а од нечистих само 1). Два пута се описује улазак Нојев у лађу. Хронологија потопа је нејасна (40 дана и ноћи је настајао потоп, па се затим помиње како је 150 дана вода била изнад, затим повлачење воде траје друго – отприлике, према Ризвештају потоп је трајао око годину дана)

- Према једном од тих извештаја потоп је настао услед обилних киша. Према другом извештају каже се: «...тај дан развалише се сви извори великога бездана, и отворише се уставе небеске» (7,11). Дакле, овај стих би требао да припада **Ризвештају**²⁷, јер се у првом извештају о стварању говори о томе како је Бог створио свод да раздваја воду под сводом од воде *над сводом*. Дакле, када је он то померио, воде космичког океана су пале на земљу и настао је потоп.

- Стих 6:Покаја се Господ што је створио човјека на земљи, и би му жао у срцу – припада Јахвеистичком извештају, због израженог антропоморфизма

- Да је извештај о потопу састављен из два предања сазнајемо уз помоћ егзегетске методе која се зове **литерарна анализа** – покушава да одређене литерарне целине заокружи, да им одреди почетак и крај, и шта чему припада. Базира се на стилу, мотивима које писац користи итд. (рецимо речи „отворише се уставе небеске“ указују на то да је писац припадао свештеничком предању, јер у свештеничком извештају о стварању помиње се стварање свода који раздваја космичке воде од земаљских вода).

- Зашто је писац интегрисао одбадва предања је озбиљно и комплексно питање. Историјски разлози могу бити ти да су та два предања била врло присутна у јеврејској традицији, наравно у усменој форми, и да је писац осећао потребу, поготово ако је текст састављен за време ропства у Вавилону, што није искључено, да очува предања свих тих групација. Међутим, то је могућа али несигурна историјска реконструкција. Друга, теолошка реконструкција је та да је интегрисање обадва предања уз очување карактеристика сваког имало за циљ да се она «испеглају», што говори о томе да писац није имао амбицију да фактички тачно опише потоп (јер у том случају нелогичности и неслагања не би постојала)²⁸.

- Вода сигурно није прешла Монт Еверест, али је потопила већи део *насељеног света*. Међутим, када библијски писац каже *сва земља* то је метафорички израз – то је земља коју он познаје, коју он види. У периоду када настаје текст и уопште у античком свету, представе о земљи да је округла, географији, и сличном – нису постојале у смислу у којем их ми данас схватамо. Међутим, и по научним теоријама у почетку је постојао један велики континент и једно велико море. Да ли је можда израњање земље из воде изазвало катаклизму, и то је једна претпоставка. Тешко је замисливо да би људи то могли да пренесу кроз једно емпиријско искуство²⁹.

²⁷ Неке од карактеристика тог извештаја: Бог се стално назива *Елохим*, нема класичних антропоморфизама, Бог је представљен трансцендентно, као Онај који издаје заповести и наредбе са неба

²⁸ Могуће је, али тешко доказиво, да је писац интегрисао обадва предања заједно са међусобним њиховим неслагањима да би поручио следеће: «Немојте се бавити потопом као научним феноменом.» Иначе, прича о потопу је врло стара и присутна је код великог броја старих народа, чак и оних који нису били у непосредном додиру са водом. Постоји претпоставка да је некакав метеорит погодио земљу у Индијском океану код Мадагаскара, једна бајковита претпоставка, али ипак претпоставка, и да је то изазвало велики цунами.

²⁹ Међутим, постоје знања која нису продукт само менталних процеса. Познато је да **племе Дагона** у Африци верује да је звезда Сиријус некада била црвена звезда. Астрономи су показали да у орбити Сиријуса постоји један патуљаст цин који је изгледа био црвена звезда а да је Сиријус у ствари супернова (звезда која је настала релативно касно). Дакле, чињеница је да неке когнитивне могућности човек поседује која ми не можемо да

- Зашто се појављује потоп? На почетку се каже како су се људи намножили и како су им се народиле кћери и да су их **синови Божији** узимали за жене...Једно тумачење је да су то Каинови и Ситови синови. Касније се појављује тумачење да су то цинови, демонска бића, настали мешањем демона и жена...итд. Има различитих тумачења у Књизи Еноховој и уопште у апокалиптичкој и интертестаментарној књижевности. Проблем је зашто писац то није навео, било да је одговор да су то Каинови синови било да су цинови. Међутим, писци су често писали у времену у којем се није смело баш тако лако изражавати о свему, него се морало увијати у одређене форме. Због тога су често користили алегорију. Било је врло опасно говорити било шта против цара. Време у којем текст настаје, тачније одређени делови, је време царева, могуће Соломона. Сматра се да је Ј слој настао у то време. «Синови Божији» су на Блиском Истоку били **владари**. Соломон је имао свој велики харем, због чега је отимао жене. Дакле, у причи се говори највероватније о злоупотребама владара. Јеврејски цареви су потпали под утицај обичаја околних владара – први је Соломон оптуживан због увођења страних култова³⁰.

- Проблем је зашто сви страдају а не само ти *синови Божији* који су узимали кћери човечије? Међутим, ако би нешто урадио владар, то нужно повлачи консеквенце и на оне који зависе од тог владара. Писац дакле вероватно алудира на владаре. Жели да укаже на корупцију, и опште морално расуло Израиља. Морални пад је обично пратио економски и привредни напредак, што је и посведочено у 8. в. пре Хр. увреме Јероваама II. Судови су вероватно радили за моћнике, нестало је традиционалног племенског начина пресуђивања, и преовладала је отимачина и тлачење сиромашних. Једна од реакција на то је и прича о потопу.

- За разлику од других извештаја о потопу (рецимо из Епа о Гилгамешу) овде је **потоп изазван људском делатношћу**. Неких алузија на то има и другим митовима али не на овај начин. У једном од тих митова се каже како су људи правили галаму (алузија на Енума Елиш), или да су се људи намножили па су се богови осетили угроженим. Али, у сваком случају, ни у једном од тих извештаја немамо теолошку претпоставку да је човек једини кривац зато што је настао потоп – они су почели у срцу своје да греше, размишљају лоше, и то изазива потоп. Овде је врло јасна та јахвеистичка претпоставка. Јер, у Енума Елишу, и уопште у митовима те идејне усмерености, немогуће је да човек изазове потоп – јер он је једно створење настало од крви демона, како може изазвати нешто таквих размера!? Ако неко може да изазове потоп, то значи да је тај неко врло моћан. По библијском извештају човек има могућност и потенцијал да изазове космичку

схватимо, нека базична знања која превазилазе рационално. Колико су она играла улогу у том осећају да је било потопа то морамо оставити по страни.

Постоји и једна **психоаналитичка теорија**. Наиме, психолози сматрају да се људи у принципу плаше воде и да је прича о потопу пројекција тог страха, а да смо тај страх навукли још у плодној води – у материци, и да још из тог периода вучемо трауме везано за воду. Ова теорија је недоказива.

Неки истраживачи су још у првој половини 20. в. (Вул и остали) истраживали по **Месопотамији** одређене градове и копајући наилазили су на слојеве муља испод којег би нашли трагове цивилизације. Та истраживања показују да су катаклизме тако великог типа заиста постојале.

У сваком случају неких катаклизми, локалног типа, је заиста било и можемо рећи да за то постоје научни докази. Месопотамија је због две велике реке томе јако подложна. Сваки озбиљнији геолошки поремећај у таквом подручју може да изазове велику поплаву.

Једна група научника је недавно установила да дно **Црног мора** садржи шкољке и одређене остатке који припадају животињама карактеристичним за слатке воде. Према тој теорији Црно море је било једно велико језеро које није било спојено преко Дарданела и Босфора са Средоземним морем. Услед отапања и климатских промена вода је надрла преко ових канала и у великој сили продрла у долину где се налази Црно море. Поплава је била муњевита. Становништво је живело у приобаљу и ту их је захватила катаклизма. Један од њих је био Ноје који је уз помоћ неке барке успео да се склони на Арарат, што има логике јер је Арарат на граници Турске и Јерменије.

Међутим, не треба инсистирати на научном доказивању потопа да би се показало да је Библија у праву. У извештају о потопу су битнији други моменти.

³⁰ Владари су у то доба били носиоци једног цивилизацијског концепта који је углавном био антијахвеистички. Ниси поштовали прописе Закона који се односе на сиромаше, сиротињу, потлачене.

катаклизму. Прва глава Постања управо сведочи да је човеку дата таква власт – створен је као „господар свега створеног“.

- У ранијој историји такву технолошку могућност човек није имао. Колико је има данас, сем атомског оружја, и то је упитно. Да ли ће, услед човековог нерационалног коришћења природних ресурса и загађивања животне средине, што узрокује смањење озонског омотача и климатске промене, довести до неке веће катаклизме – остаје под знаком питања.

ВАВИЛОНСКА КУЛА

- Познато је да су на Истоку владари правили велика здања која су требала да буду знак «остављања имена». Човек има неку врсту потребе да остави траг о свом постојању, те се ми врло често потписујемо на разним местима, нешто радимо да бисмо оставили траг. То је базична људска потреба којом се он бори против сопствене пролазности.

- У случају грађења кула пак, није у питању само та базична потреба, већ и једна манифестација моћи³¹. Поред тога, имале су и религијску функцију. У Египту рецимо, веровало се да се фараони са врха пирамида, које су биле њихове гробнице, узносе на небо да буду са боговима. У Месопотамији је било слично. Тамо су куле биле степенасте – зигурати. На врху зигурата је био храм посвећен Мардуку, што је био знак доминације како тог бога тако и самих Вавилоња.

- Прича о вавилонској кули иде у том правцу. То је отприлике неки фактор који се појавио и који је изазвао пажњу библијског писца у основи.

- Јевреји су у 6. в. пре Хр. Отишли у ропство и у Вавилону су били тлачени, већина њих, и живели су у тешким условима. Библијски теолози су изучавајући списе, сагледавајући сопствену историју, дошли до једног занимљивог теолошког увида. Вавилоњани су тежили да све људе познате васељене саберу под једну капу³². У тој својој моћи коју су постигли, они хоће да граде кулу «да стекну себи име».

- Неки научници сматрају да у позадини приче стоји нешто митско, а то је да су владари хтели да се уздигну до богова. Могуће је да је писац неке старије приче о покушају људи да граде кулу да би се уздигли до Бога теолошки модификовао и реинтерпретирао са једном посебном интенцијом.

- Бог пошто је видео да људи граде кулу, «силази» да види то њихово дело. То у преводу значи: «Тај ваш покрет да се уздигнете до Бога је толико мали, да Бог мора да се спусти да би их видео. Да ли схватате колико сте мали и колико су ваше силе слабе?»

- Бог меша језике да људи не би остварили своје дело. То је једна врста ироничног описа ситуације, али је она у основи имала још једну идеју која је била доминантна, која ће касније у старозаветној, хришћанској, па и у нашој данашњој теологији – имати јако важну улогу. Прича о грађењу вавилонске куле је једна цивилизацијска прича. Да би се саградила вавилонска кула потребно је имати новац, моћ, и радну снагу. Потребно је створити вишак вредности и

---

³¹ Позната је „златна кућа“ Неронова у Риму, која је била аудијенција. Висина њене таванице била је 80 метара. То је имало за циљ да изазове психолошки утисак код чланова страних делегација. Човек се у таквој просторији осећа инфериорно...Византинци су такође били велики мајстори. Прича о крштењу Руса говори да су изасланици кнеза Владимира били задивљени амбијентом и литургијом у Светој Софији као и двором цара Јована Шћимскија. Дакле, те грађевине, подухвати људи, имају велику ф-ју пројављивања моћи. Па и данас највише највиших грађевина има у Њујорку.

³² Вавелне значи много језика, него врата богова, али је чињеница да је у Вавилону било присутно много различитих језика.

оформити јаку државу, имати хиљаде робова. То је један концепт, једна теолошка антиномија, која у Библији није до краја решена нити ће икада бити. Моћ таквих царстава заснива се углавном на материјалном.

- У животу у пустињи, где човек нема прилику да граби, стварају се егалитарна друштва и здрави људски односи. Тамо се свакодневно бори за опстанак и нема се потребе да се икоме завиди. Сви живе мање више у истим условима. Разлике су занемарљиве. У таквим условима стварају се најздравија друштва. Такав је био живот Израиљца пре досељавања у Ханан.

- Истраживачи су открили остатке насеобина у брдским пределима које датирају у доба судија, и која сведоче о врло егалитарно организованој заједници: није било могуће разлучити место становања владара, богаташа, од пребивалишта обичног житеља. Дакле, није било нарочите потребе за гомилањем богатства.

- Дакле, непосредно по доласку у Ханан, Јевреји су живели врло скромно. Међутим, како су превладавали почели су да граде веће градове, да се чак у томе надмећу са околним народима. Прво се јавља потреба да имају цара и војску. Историјски је то била нужност јер да Јевреји нису узели цара вероватно би били истребљени од околних народа. Царство услед своје организованости даје један вид сигурности. Када се поделе послови и када се успостави друштвена хијерархија читаво друштво много боље функционише.

- Јевреји су пре него што су отишли у Вавилон и сусрели се са тим феноменом, већ дошли у једну теолошку дијалектику са поменутиим стварима. Пророчки покрет који се појављује негде у 9. в., дакле убрзо по успостављању царства, је већ био усмерен у правцу критике друштвеног система који се заснивао на економским, власничким међуљудским односима. Услед поделе земље дошло је до друштвеног раслојавања. Једна одлика пророчког покрета је једна **социјална критика**.

- У хананском систему веровања Вал је био бог материјалних добара. У јеврејском, јахвеистичком концепту главно богатство је однос са ближњим и са Богом. Све остало ће Бог дати онима који то испуњавају. Прича о 40-огодишњем лутању кроз пустињу има тај смисао: лутали су толико година по пустињи и ништа им није фалило, а сада у Ханану, у Обећаној земљи, све им фали – због лошег односа према Богу и ближњима. Присвајањем земље сирочади, стараца, сиромашних, и свих оних који нису били у могућности да исту обрађују – Израиљци су се грешили о Бога. Однос према другом треба да се заснива на томе да је он лик Божији.

- У основи прича о кули вавилонској јесте критика Вавилона, народа који има за циљ да све народе сабере под једну небеску капу, исмејавање њиховог подухвата. Мешање језика има занимљив теолошки значај: сваки народ, свака групација, има право да поседује сопствени језик. То је нека врста борбе против **унификације** ка којој су тежиле империјалне силе. На овај начин библијски писац показује да Бог не жели унисоност већ слободу људи.

- Међутим та унисоност нема само економско политички смисао. Велики проблем настаје када један центар жели да диктира **све**.

- Прича о вавилонској кули је једна дубока друштвено-теолошка прича која није испричана банално и без разлога. У основи, она је вероватно **зигурат** који је био знак сваке врсте моћи (економске, политичке, војне, религијске), која је, барем својим већим делом, противбожанска. Овде се акцентује та неутољива глад за експонирањем која постоји унутар људи а из које се у ствари рађају само муке. Свака претензија која се у овом случају оличава у вавилонској кули, која не урачунава људско достојанство и људске способности је један акт који је против Бога.

- За израиљске цареве је у идејном смислу било карактеристично то да се они нису смели поистоветити са божанством, већ су требали да буду они који се жртвују за свој народ. У Пнз 18 и 18. гл. Говори се о томе да цар мора непрестано поред себе да има Тору, да је изучава и да по њој живи и влада, да нема потребу да буде богатији од других, да нема потребу да отима од других, итд. Смисао историјских књига (сходно подели СЗ на Петокњижје, историјске, поучне, и пророчке) је да покаже да човек не може да испуњава Закон. Поучне Бог даје да људе поучи и

укрепи. Затим долазе пророчке књиге које јасно упућују на Христа, који и долази, између осталог, због човекове немогућности да испуни Закон.

- Људско стваралаштво је по себи позитивно, јер човек је базично добро биће. Међутим, када пређе одређене границе он постаје градитељ «куле вавилонске». Када год се нека жеља манифестује на тај начин да желимо да истрајемо, да будемо изнад Бога – ми градимо кулу вавилонску.

ПАТРИЈАРХ АВРАМ

- првих 11. Поглавља Постања се називају «библијска праповест»

- почетак 12. Глава и позив Авраму је у ствари почетак *историјеспасења*. Бог «пружа руку» једном човеку и изводи га из земље у којој је живео и води га у земљу коју му је наменио, и Аврам то прихвата вером. Прича о Авраму почиње **вером**. А вера је ствар неизвесности, и читав концепт приповести о Авраму је приповест о вери. Наравно, и сам Аврам је пролазио кроз тешке ситуације али је у свему побеђивао кроз веру и на тај начин се показао као пријатељ Божији.

- не постоје ванбиблијски извештаји који сведоче о патријарсима, а ни сам библијски текст није писан као историјски извештај већ је писан са циљем да укаже управо на ту Аврамову веру као пример, као узор, модел по коме треба живети³³. Дакле, нама остаје да то прихватамо такође вером. Библија се не може рационализовати, већ се мора прихватити вером. А цео живот патријараха сведочи о тешкоћи превазилажења проблема вером.

- Дакле, прича о патријарху Авраму је у ствари прича о Израиљу као корпоративној личности. У личности патријарха Аврама се осликава цео Израил. То што се дешава Авраму је у ствари судбина Израиља. Аврам треба да послужи каснијим генерацијама као узор како се треба владати.

- Паралелу можемо повући са српским народом и нашим **Светим Савом**. Приче о Св. Сави и уопште многе ствари које су се исплеле везано за њега су имале за циљ да за нас Србе буду поучне. Сава одлази на Св. Гору идући путем вере. Иако је био племић и имао могућност материјалног благостања и у сваком погледу угодне будућности, он креће путем који превазилази природно стање. Друго, какав је био Савин однос према другим народима? Крајње толерантан и разборит: одлази на Запад, и на Исток, и код муслимана, умро је код Бугара...Сава се показује као веома mudar човек, као измиритељ. Савин став је био: „Ми поштујемо Грчку цркву као Мајку Цркву али наша јерархија мора бити српска, наш богослужбени језик мора бити српски.“ Веома вешто је знао да искористи ситуацију у којој се нашао. Прича о Сави је такође прича о вери, о човеку који је ходио вером и задобио наследио велики благослов и за себе и за своје духовно потомство. (Сава креће ка Византији, ка центру тадашњег света. И ми данас треба да се по његовом примеру управљамо према главним токовима – тј. да тежимо ка Европи (Р. Кубат))

- Ипак, библијски текст је универзалнији и има већу тежину.

---

³³ Велики народи су то имали: нпр. у Грчкој су Илијада и Одисеја модели живота. Илијада почиње гневом Ахилеја и настаје зло. То је за Јелине требало да значи да све што излази из афекта људског, што није освешћено (људска љубав, страсти...), је заправо нешто што производи ратове. Одисеја има један другачији смисао. Одисеј, велики мудрац, сналажљив, враћа се у своју постојбину у којој дуго није био, и, захваљујући својој мудрости, он успева. Код старих јевреја постоје неке паралеле, у том смислу да су патријарси узимани као модели понашања. У том смислу историјске реконструкције за којима су научници трагали, а и данас трагају, да се нађу неке позитивна указања на историјско постојање патријараха – још нису нађене. Ништа поуздано. Нађени су неки називи племена, топоними који указују на имена патријараха, али који опет не указују да се ради о некој конкретnoj личности.

- Аврам на Божији позив креће дакле са вером, и кроз живот му се дешавају разне ствари. Када су се делили Аврам и његов синовац **Лот**, Аврам је ишао логиком: „Нека он први бира, а мени шта Бог да!“ Лот одлази у крајеве који су му се учинили бољи али у којима касније сусреће велики разврат, блуд...итд. Пре тога је био и заробљен. У овом контексту то значи: када бираш, пази на то да те у том тренутку носи твоја жеља, твоја процена, а да се врло лако може испоставити да је срећа што се неки твоји планови нису остварили.

- Прича о **рату царева** је у принципу историјски недоказива. Кључни моменат је ту како се треба односити према ратним збивањима, односно када је рат оправдан. Аврам са својих 318 слугу³⁴ иде да ослободи свог синовца Лота. У Аврамовом случају је рат оправдан када брани ближњег. Вођење рата на сваки други начин није богоугодно.

- При повратку из тога рата Аврама у Јерусалиму среће **Мелхиседек** и Аврам му даје **десетак**. Битно је имати на ум да су ове приче уобличене у периоду када је Израил већ постао држава. Израилцима је јако тешко падало плаћање пореза (давање десетка). Ова прича је имала за следећи смисао: „Ако је патријарх Аврам дао десетак – зашто га ти не дајеш?“ У егзегетском смислу то је најбитнији моменат. Аврам се поклања свештенику Бога Вишњег и даје му десетак.

- Кроз читав живот Аврам се понаша као поштен човек. Када му умире жена Сара он одбија да њиву и пећину са њом у којој је мислио да сахрани Сару добије на дар, већ хоће да је купи.

- Међутим, Израил је у лику патријарха Аврама показао неке црте које су, да тако кажемо, базично људске. У неким ситуацијама у којима се Аврам налазио поред његове огромне вере имамо и пример колико је динамика људског живота тешка и незгодна. Једна од тих сцена је када он и Сара одлазе у Египат. Аврам каже да му је Сара сестра, што у неку руку јесте била, али му је пре свега била жена. Авраам се уплашио и зато је слагао. Уплашио се иако је толико пута до тада искусио да је Бог уз њега и да му Он помаже³⁵. Шта то значи за нас? Када год губиш веру и када те хвата страх, видиш да си само слаби човек, јер се то дешавало и патријарсима. Али, патријарсима је помогао Бог – помоћи ће и теби.

- Доста прича о патријарху Авраму су у неку руку чудно исконструисане. Када бисмо гледали са књижевне стране то је збирка приповести која није баш најбоље уклопљена. Нема јасан географско-хронолошки низ већ су то секвенце које су приповедно уклопљене и свака од њих има неку своју битну ставку.

- Код патријарха Аврама године играју битну улогу. Рецимо број 25 се односи на многе важне тачке из његовог живота.

- Аврам дуго нема наследника а основно што му је обећано и што је јако везано за његову веру у Бога и његов пут је обећање великог потомства. На крају он са Саром одлучује да Аврам добије наследника са робињом **Агаром** и добија **Исмаила у 86. години**. То је један од знакова да су приче о патријарсима историјски реалистичне. Нађени су неки закони у неким источним градовима местопотамијским (Нуз, Мари...) у којима је постојало правило да када жена не може да роди дете, даје мужу служавку да му роди наследника, а то се дете усваја. У доба у које историјски смештамо патријарха Аврама тај обичај је постојао на Блиском Истоку.

- Однос између Саре и Агаре је типичан. Авраму у тим ситуацијама није било лако.

- Догађај са **тројицом посетилаца** је врло карактеристичан. Њему у **Мамрији** док седи под храстом долазе тројица гостију. Он их дочекује и према њима се опходи као према Богу. Док они дискутују **преплићу се плурал и сингулар** (и у LXXи у МТ). Кључна тачка тог разговора је **најава о рођењу Исака**: „догодине у ово време ћу те посетити и у Саре ће бити син“. Сара је већ стара жена и у билошком смислу није способна да рађа и Аврам је у неку руку

³⁴ Обично се мисли да је у ствари читаво племе ишло

³⁵ Сличан пример је и потоња прича о Авимелеху и Исаку.

већ био изгубио веру да ће од Сарe добити наследника. Сара се подсмева речима Божијим а Бог је прозива речима: „Зашто се смеје Сара?“ Гoдину дана после тога Сава остаје у другом стању и рађа Исака³⁶.

- Аврам је живео **скромно**: од данас до сутра. Није приказан као цар. Он живи у шатору. Истина, имао је доста стоке, али у поређењу са околним владарима са којима се сусретао то је било јако скромно³⁷. Његово уздање је Бог. Али Аврам има испуњеност, срећу, мир душевни. То је нешто што се не поседује – то је стање у коме си и у које те доводи **вера, однос са Богом**, борба против себе кроз веру уз уздање и **ослањање на Бога**. Човек данас има проблем што се превише ослања на себе. Кроз читаву историју људи покушавају да направе царство небеско на земљи а та идеја се кроз целу историју показује као једна велика утопија.

- Резиме: прича о патр. Авраму је прича о вери, о моделу живота и понашања, прича о човеку. Његова вера највише је показана на примеру жртвовања Исака. Аврам то не ради ни из каквих магијских разлога већ из вере. Та прича је имала и историјску основу. У доба када је састављана постојао је гадан обичај код околних народа, првенствено код Хананаца, да су се првенци жртвовали богу Молоху да би тај бог вратио напретком. Јевреји су потпадали под те обичаје (како се каже код Даничића „пуштаху кроз ватру“ синове своје). Прича о жртвовању Исака требала је да поручи Израилљцима тога доба: Бог не тражи првенце као жртву – тражи веру.

ЈАКОВ, ЈОСИФ

- О патријарху Исаку би се мало тога могло рећи, сем да је био намењен за жртву и у том смислу је носилац праобраза. Међутим, нема толико егзегетски примамљивих елемената у његовом животу.

- **Јаков** се рађа на занимљив начин (Пост 25). Ревека остаје у другом стању после 40 година. Већ у њеној утроби су се браћа „тукла“. Већ је јој тад речено да носи у утроби „два велика народа“. Кад су се деца рађала, Исав је први изашао из утробе, као јачи, али Јаков га хвата за пету и излази и он за њим. (Наравно, сви ми знамо да се деца не рађају тако а опис има скривени и дубљи смисао.)

---

³⁶ Када Исака одбијају од сисе Аврам прави гозбу, према тадашњим обичајима. Отприлике се то дешавало када је дете имало 3 године. Исмаило је тада имао око 17 година (ако га је Аврам добио у 86. години а Исака у 100. години, плус три године период дојења). Када су се Исмаило и мајка подсмевали Сара говори Авраму да их отера. Док одлазе Агара носи Исмаила – Кубат ту види нелогичност...Наводно је то библијском писцу и редакторима то било јасно, па и самим читаоцима, али на тај начин је писац сугерисао да не узимамо ове приповести дословно и да не тражимо у њима само историјско јер ако у њима само то историјско тражимо и покушавамо само то да реконструирамо доћи ћемо до сумње, јер то логика људска не може да схвати. То у преводу значи да наша логика, ма колико била моћна, ма колико се човек развијао у колективном смислу и постизао одређене резултате, он те ствари не може да схвати јер оне превазилазе знање. Када би било само знања – не би било простора за веру.

Сличан пример су и апостоли. Тома не жели да верује док се не увери, док не задобије знање. Не само он, није веровао ни Петар који је све време био уз Христа. Није веровао нико од апостола, сви су се разбежали у Гетсиманији. После Христовог Васкрсења они не верују да је васкрсао.

Библијске приповести морају се доживљавати базично кроз веру. Када ум прати веру он онда долази до познања ствари кроз веру. Ако се исти религијски догађај посматра без вере – као да се и не види. „Очи вере“ су јако битне, јер вера није ирационална ствар која противречи уму, већ она треба да претходи уму. Тим епистимолошким питањем се бавио Климент Александријски. Климент каже да свака спознаја извире из вере и воље зато што ми, чак и ако тражимо разумску потврду, ми верујемо да она постоји, негде у дубини нашег бића ми претпостављамо да је нешто тако, чак и да је у питању научна хипотеза. Ако не бисмо претпостављали у дубини нашег бића, ми то не бисмо ни нашли, не бисмо регистровали стварност кад је не бисмо негде имали већ претконципирану.

³⁷ Поређење рецимо неке фирме у Србији са неколико радника и фирме „Apple“

- Деца затим одрастају. За то су везане многе занимљиве и поучне приче. **Исав** је описан као румен, рута, широких рамена, воли лов, Хананке се заљубљују у њега, заводник је – очев понос. Са друге стране, Јаков је описан као слабашан, као „мамина маза“.

- Исав у свом том свом заносу самозадовољности и моћи не води много рачуна о битним стварима. Једном приликом када је гладан дошао из лова, он продаје првенаштво Јакову за једно јело (Пост 25). Јаков је поступио врло мудро и прорачунато. Већ се ту показује Исавова лакомисленост.

- Када стари и ослепели Исак хоће да благослови Исаву, шаље га у лов да му улови нешто и спреми за јело, па да га благослови. Ревека је том приликом поступила у складу са женском проницљивошћу и прагматичношћу. Жена је стуб куће, и често уме боље да расуди од мушкарца шта је за опстанак дома боље решење. Она саветује Јакова да зготови то јаре,³⁸ облачи га у Исавове хаљине, облаже руке кожом, и шаље га Исаку да узме благослов. Исаку је било чудно то што је глас био Јаковљев а мирис Исавов. Исак га ипак благосиља. Исав долази и схвата да му је Јаков узео благослов. Исак говори да се благослов не може повући³⁹. Ипак, он благосиља и Исаву али у мањој мери (Пост 27).

- Настаје напетост у оквиру породице. Ревека, као врло интелигентна, саветује Јакова да бежи код Лавана. Јаков одлази и успут му се у **Ветиљу** јавља Бог. Он обележава то место (Пост 28).

- Јаков одлази код ујака где служи као пастир. Лаван га све време искоришћава и вара: Јаков служи за Риљу, а Лаван га превари па му да Лију „јер старија мора прво да се уда“, затим додатних седам година служи за Рахиљу. Рахиља испочетка не може да зачне, па Јаков добија децу са Лијом, и двома слушкињама Валом и Зелфом (Пост 29-30).

- Када је одслужио Лавану Јаков одлази са својим богатством, и на том путу се дешавају разне перипетије: Лаван креће у поход за њим, сусрећу се, мире се, затим Јаков наставља ка домовини. На путу му се дешава један јако чудан догађај. Код **Маханајима** му се преко ноћи јавља непознати (Бог, анђео, човек?) са којим се рве до зоре и кога неће да пусти док га овај не благослови (Пост 31-32).

- Јаков чује да му у сусрет излази брат и врло се боји. Испред себе отпошиље слуге са даровима за Исаву, слушкиње, а за њима су ишли он и жене му и деца. Исав га међутим најсрданије дочекује и предлаже му да бораве заједно. Међутим Јаков то није хтео, изговарајући се да има пуно деце и стоке и да су због тога спори. Чим је Исав одмакао Јаков је променио курс и настањује се код Сихема (Пост 33).

- Јаков долази у Ханан и ту му се рађа последњи син Венијамин и умире Рахиља (Пост 35), што је за њега био велики ударац. Касније он пролази такође кроз тешке ситуације. Синови Левије и Симеун у Сихему праве покољ због сестре Дине (Пост 34). Јаков није био за то јер је сматрао да треба успоставити добре односе са суседима. Рувим му је „пригњечио постељу“, тј. легао са очевом наложницом Валом (Пост 35).

- **Јосиф** је је описан као „дериште“, омиљени син, размажен, има посебан статус, шарену хаљину. Док браћа чувају овце он је повлашћен, и између њега и браће ствара се тензија и завист. Карактеристични су Јосифови снови⁴⁰. Једном приликом га отац шаље да обиђе браћу.

³⁸Ово је реконструкција, „парафраза“, што је био чест метод код Св. Отаца, поготово оних из Антиохије – један догађај се парифразира тако што се логички повезује и домишља се шта би неко могао да мисли, или шта су биле нечије намере у одређеној ситуацији.

³⁹То је специфичан феномен: изговорена реч има дејство. Она се не може поништити. Изговорена реч нужно мора да има ефекат, да делује (јев. *davar*). Бог речју ствара свет. Реч је врло важна. И у аскетској традицији празнословље, причање нечега што нема смисла, је опасна ствар која погодује развоју страсти.

⁴⁰Пост 37. Први сан: „Везасмо снопље у пољу, па мој сноп уста и исправи се, а ваши снопови иђаху унаоколо и клањаху се снопу мојему.“ Други сан: „Послије опет усни други сан, и приповједи браћи својој говорећи: усних опет сан, а то се сунце и мјесец и једанаест звијезда клањаху мени.“ Други сан је протумачен тако да сунце

Браћа праве план да га убију, међутим, Рувим, у другој верзији Јуда, није дао и на крају га продају трговцима и Јосиф одлази у Египат.

- Прича са газдарицом која је напастовала Јосифа (Пост 39). Јосиф неправедно бива бачен у тамницу у туђој земљи.

- Јосиф у тамници тумачи сан⁴¹ фараоном пехарнику и фараоном хлебару, а потом и самом фараону. Временом постаје други човек у читавој царевини египатској⁴².

- Тумачење изложених прича је следеће. Изриљци су као и када је у питању патријарх Аврам који је био парадигма у том смислу схватили и патријарха Јакова. Чак се по њему Израил и зове Израил (Пост 32,28). Израил је у политичком смислу као народ био мали. Био је на незгодном месту. Окруживали су га моћни Египат, месопотамијска царства, са севера својевремено велика царевина Хетита. Околни народи су такође били јаки, бројчано надмоћни. Формула успеха у тој ситуацији била је: користи мудрост, а не снагу. Прво на шта треба обратити пажњу у причам о Јакову је његова борбеност: при самом рођењу рецимо. Чак и тај „апсурдни“ опис показује колико је Јаков борбен и да за њега нема изгубљене ситуације. Друго на шта треба обратити пажњу је његова сналажљивост, надјачавање телесне снаге мудрошћу. Треба имати на уму да Јаков није хтео ништа лоше да уради Исаву у смислу да му напакости већ чисто да заузме његову позицију. Дакле, Јаков није лукав и злици али јесте довитљив, сналажљив. То је јасно и његовој мајци која се у погледу потомства опредељује за онога који је разборитији, сигурнији, домишљатији, а не за онога који има сирову снагу.

- Међутим, те „подвале“ којима се служио Јаков вратиле су му се кроз животне невоље. Јаков је за разлику од Аврама много страдао. Брат га гони, ујак га искоришћава, синови су му непослушни. Затичу га недаће управо зато јер је он подваљивао другима...поука је: када ти се нешто лоше деси у животу, присети се да ли си и ти можда неке нешто лоше учинио.

- Смисао прича о Авраму и Јакову је то што се старозаветни патријарси, иако јесу модели понашања, не хероизују, не идеализују се. Представљају се као људи свакодневице а не у складу са грчком идејом генија и хероја који су били пројекције неких људских идеала. Библијски писац има за циљ да човека прикаже у његовој стварној димензији, као оно што он заиста јесте, да би читалац имао разумевања за ближње. Јер, ако би се као критеријум поставио идеални човек, онда би то код многих створило фрустрацију и комплекс ниже вредности. То су јако важни религијско-психолошки моменти. Патријарси могу бити узори управо зато што су и они били људи од крви и меса а кроз веру и наду на Бога су савладали веома тешке препреке и задатке у својим животима.

- У том контексту је јако битан пример патријарха Јосифа. Прича о Јосифу је прича о **промислу**. Из почетка је он размажено дериште, брата га продају у Египат, тамо доживљава тешку судбину: бива бачен у затвор у туђој земљи, али ипак доспева до првог по положају иза фараона. Када су се браћа после Јаковљеве смрти уплашила да им се Јосиф не освети он им говори да се не брину јер је и њиме и њима руководио **Божији промисао**. Са друге стране прича о Јосифу је и прича о **моралној чистоти**. Промисао неће руководити свакога: само оне који се

представља оца (Јакова), месец мајку (Рахилу), а звезде браћу. Нелогичност је у томе што је Рахила већ мртва. У принципу, то се види да писац релативизује историјски опис и читаоца усмерава у правцу да у тим приповестима гледа и тражи дубљи смисао. О томе су веома често расправљали Св. Оци. Међу истакнутим егзегетима је владало мишљење да се иза очигледног текста крије једна дубља истина, и то из више разлога. Први разлог је ако би се Бог манифестовао само кроз дослован текст, и на тај начин био видљив и опипљив, на тај начин би била угрожена слобода вере а уведена нужност. Дакле, свако читање текста тражи дубље увиде, а то опет подразумева аскетски напор – да би се дошло до правог значења мора се уложити труд.

⁴¹Само су Јосиф и пророк Данило имали дар тумачења снова у СЗ.

⁴²Научници су најсклонији да повезују боравак Јосифа и касније боравак Јевреја у Египту за период владавине Хикса у Египту. Међутим, за тако нешто нема јаким и јасних података, већ је то за сада само најлогичнија претпоставка.

боре за чистоту и држе се Бога⁴³. Причу о Јосифу прекида прича о Јуди и његовом греху са Тамаром (Пост 38). Јуда, један стар човек пада у грех, а Јосиф у најбољим годинама, у најбољим условима, се одупире искушењу. Писац тако прави контраст између Јуде и Јосифа. Тај који се одупро искушењу и испоштовао господара – на тога силази промисао. Због тога је Јосиф у аскетској литератури узиман као пример превазилажења пале природе.

ИЗЛАЗАК

Стручњаци се углавном слажу, на основу неких библијских текстова, археолошких налаза, неких египатских сведочанстава, да се Излазак могао десити негде у 13. веку пре Христа. У Међутим, у Библији има више података када је могао бити Излазак и они се не слажу једни са другима⁴⁴. Библијске хронологије у том смислу нису поуздане, нису се руководиле принципом тачног одређивања времена – врло често је то могло да има и неку симболичну функцију, значај⁴⁵. Неких ван библијских извештаја о Изласку нема.

Колико је писцу/редакторима познат Египат? Не наводи име фарона, помиње нејасно лоцирану област где су живели Израилјци... Не пружа јасне и снажне извештаје о самом Египту као таквом. То је један од показатеља да је извештај настао у каснијем периоду и да није производ писца који је то преживео, који је временски и просторно био учесник тог догађаја.

Друго, огромне цифре које западају за око у извештају су хипербола: 600 000 ратника који носе оружје (војно способних мушкараца). Дакле, ако се тај број узме у обзир и ако рачунамо старце, жене и децу, ту је морало бити око 2 до 3 милиона људи. Колона састављена од толиког броја становника била би дуга око 160 км. Прелазак преко Црвеног мора би, у том случају, трајао око месец дана. Међутим, по библијском извештају, то се десило „муњевито“: Бог раздваја море, Израил прелази, фарон и пратња бивају потопљени.

Ако се извештај посматра реалистичније, намеће нам се став да је то један извештај који нема за циљ да пружи тачне, фактичке податке о том догађају⁴⁶. Овде је присутан један од важећих принципа писања библијских текстова: писац нема историографску намеру савременог разумевања историје и прошлости. Његова намера је теолошка, он хоће да покаже нешто што се десило у прошлости, али што је *од великог значаја за оне којима је тај извештај намењен*. То је чињеница да је Јахве извео Израилја из ропства. Израил је био потчињен, био роб. Али Јахве је изабрао ту групу робова да склопи Савез са њима, да их води кроз пустињу и одведе их у Обећану земљу. То су централни мотиви којима се писац руководи. *Израил је настао као нација захваљујући томе што их је Јахве ослободио и изабрао, склопио Савез са њима.*

Опис народа који иде из Египта подсећа на литију. они су украшени, иду у поворци...⁴⁷ – то је заправо један *литургијски, богослужбени опис*. С обзиром да су догађаји изласка из

---

⁴³Прича о Јосифу (Пост 37-50) је заокружена новела, док су приче о осталим патријарсима збирке приповести без неког логичко-просторног следа. Прекид је једино у причи о Јудином греху са снајом Тамаром (Пост 38).

⁴⁴ сматра се да је Излазак био око 1440. године пре Христа, али неслагање библијских извештаја по овом питању ту годину чине упитном

⁴⁵ нпр. понављање одређених речи или израза у опису стварања (Пост 1)

⁴⁶ Тежња ка егзактности тако присутна у нашој епохи, одразила се и на наше разумевање историје и прошлости, на наше интерпретирања догађаја који су се десили. Савремена историографија заснива се тежњи да, истраживањем природних феномена и појава који су се десили, тачно испита шта се и како десило. Прави историчар је онај који је најтачније и најобјективније „пренео“ неки догађај који се десило; међутим питање је колико је човек кадар да заиста буде објективан

⁴⁷ Ми такве литије имамо за Васкрс

Египта и склапања савеза са Јахвеом слављени као празници, логика састављања овог извештаја била је, не суво навођење чињеница, већ слављење Јахвеа и силе Божије⁴⁸.

Савремени сензибилитет (ми) не треба да има тежњу да те (библијске) текстове реконструише како би у њима видели неку објективну историјску димензију. Текстови који се тичу Књиге Изласка су, у суштини, литургијски текстови (у ширем смислу речи⁴⁹) који су имали интенцију да у једном празничном амбијенту створе атмосферу присуства Бога у Израилу⁵⁰.

Амбиција писца била је теолошка, религијска, да покаже да је Јахве извео Израилу из ропства, склопио Савез са њима и да *одржава тај Савез*. И они славе тог Бога, из генерације у генерацију ти се празнични циклуси обнављају. Кроз богослужбене текстове, носиоци тог Савеза постају и нове генерације⁵¹.

Прича о Изласку теолошко-богослужбено-литургијска. Излазак какав текст представља није се десио⁵². Ипак, Излазак као догађај је неупитан. Тешко је замислити да би један народ градио свој идентитет на догађајима који немају историјску основу.

Први помен Израилуца ван библијских текстова је -----, ту се помиње Израил као народ већ насељен у Ханану.

Научна претпоставка је да је део текста који говори о броју војно способних мушкараца приликом Изласка уобличен за време ропства у Вавилону. Број 600 000 реалније указује на број свих Израилуца који су *изашли* из Египта. Шта тај број треба да указује онима који робују у Вавилону? Једном смо били робови, једном смо изашли, Бог је био пред нама, можемо опет покренути излазак, Бог ће бити с нама опет. Дакле, прича о Изласку је теолошки била најпровокативнија за време ропства у Вавилону. Јевреји су тада (као и у Египту) били у политичком и војном смислу безначајни: њих само Бог може избавити из те ситуације. Логички гледано, у *том контексту*, прича о Изласку је морала добити те наглашено религијске и богооприсутњујуће елементе. Јеврејима је било јасно да објективно, својим снагама, не могу да се избаве из ропства. Али како могу, захваљујући коме? Могу ако поверују Јахвеу, ако их Јахве води, ако сви крену с вером у Њега.

У том контексту, прича о освајању Ханана има још више акценат вавилонског периода. Јевреји освајају Обећану земљу, али тако што Јахве крчи пут пред њима. Заправо је Он Тај Који осваја Ханан у њихово име, за њих. Дакле, прича је уобличена у Вавилону када је могла имати такву и јаку теолошку поруку (горе поменути). Објективно, ханански градови нису могли пасти тако као што је описано у Библији. Неке градове јесу освојили Израилуци, негде су се само асимилovali. Новије теорије сматрају да то има везе са социјалном револуцијом у Ханану: део Семита побегао к Израилуцима, јер су они носили завет слободе, равноправности и једнакости.

При уласку у Обећану земљу, Ахан чини грех – узима вавилонски плашт. Та прича такође има јаку теолошку подлогу. Какву то поруку носи Израилу који робује у Вавилону? Не усвајајте ништа вавилонско, никакве њихове обичаје и сл...

Да сумирамо: прича о Изласку, освајању Ханана..јесу приче о одређеним историјски догађајима. Међутим, нису историја у оном смислу у ком се данас она схвата, јер библијски

---

⁴⁸ Да не знамо ништа о Христу и Његовом животу, колико бисмо тога сазнали на основу учествовања у Литургији? Јако мало. Зашто? Зато што је природа тог текста другачија. У амбицији аутора/састављача није било да преприча Христову биографију, већ да оприсутни Бога, да богослужбеним песмама и радњама створи један амбијент у коме Невеста/Црква среће Женика/Христа

⁴⁹ када се за неки старозаветни текст каже да је *литургијски* или *богослужбени*, у то схватање не треба да учитавамо наш доживљај савременог богослужења

⁵⁰ еквивалент: Христос посреди нас

⁵¹ Богослужења тада била много богатија (Давид који игра пред Ковчегом, Соломон који освећује Храм..) и тада читани ови текстови (није их имао свако за „самосталну употребу“); литургијска сабрања су била једино место где су се ови текстови могли чути

⁵² реалистичнији указ су (само) две бабице које се помињу у Египту – њих две (Сефора и Фува) су успевале да „опслуже“ све Израилуке у Египту (о броју од 3 милиона становника не може бити речи)

писци немају никакву амбицију да говоре о историји – сем да се десила. То су теолошко-религијски текстови којима писац показује да је главни актер настанка Израилља као народа, њиховог склапања Савеза, њиховог уласка у Обећану земљу заправо Бог. Јахве је тачка на коју се Израилљ ослања, *на којој почива*.

ОСВАЈАЊЕ ХАНАНА

Постоји неколико теорија о уласку Јевреја у Обећану земљу:

- 1) **библијска теорија:** „муњевито“ освајање као што је описано у Књизи Исуса Навина; међутим сама ова књига је, по том питању, недоследна⁵³
- 2) **теорија асимилације:** има нека упоришта у библијском тексту⁵⁴; део Семита им је био близак по језичким и културним кодовима
- 3) **теорија социјалне револуције:** социјална револуција унутар хананских народа који су били нижег социјалног сталежа. У месопотамском и античком окружењу и менталитету није било речи о достојанству човека: постојала је свест о робовима – што је имало своје религијско утемељење: циљ „обичног“ човека био је да служи боговима или некој вишој сврси. Од Бога једино потиче цар/владар. Насупрот томе, израиљско друштво и њихова насеља била су веома егалитарна, није било издвајања⁵⁵. Израиљци су били скупина одбеглих робова, насељених по каменитим и брдовитим деловима Ханана, који су живели у егалитарном систему: признавали су људско достојанство и једни друге *људски* третирали⁵⁶. У том смислу, Израиљци су били врло магнетични за околне народе (ниже слојеве хананског друштва). Уз то, имали су свог Бога, заштитника, који склапа Савез с њима – *робовима*, нижим слојевима.

У то време долази и до уплива народа с мора (тад су дошли Филистејци), нестаје Хетитско царство, централне власти слабе и, по мишљењу археолога, тада је дошло до устанка робова у Ханану који су пришли Израиљцима. Неки археолошки налази се могу тако тумачити: разбијани су кумири, хананска божанства, у знак протеста против Бала, бога добара. Други, важнији доказ: насеља где су живели Израиљци много су се намножила, што се не може објаснити природним наталитетом. Вероватно су им, дакле, пришли нижи слојеви Хананаца који су им били јако блиски језички (национална баријера тада није постојала, није била толико изражена). Ово се може назвати врстом *теолошко-социјалне* револуције.

Група Јевреја која излази с Мојсијем се конституише као нација и настањује у Ханану, делимично освајањем, затим природном асимилацијом, као и приласком Хананаца к њима и њиховим прихватањем Јахвеа као Бога. У принципу, Израилљ је у почетку био *више социјална и*

---

⁵³ Ту је описан пад Јерусалима, а затим га у 2Сам осваја Давидов војсковођа Јоав

⁵⁴ Јуда се мешао са Хананцима

⁵⁵ У Библији постоји антимонархистички извештај о настанку монархије код Израиљца: народ хоће цара, Самуило се буни (имају Бога, шта ће им цар) и напослетку, Бог попушта. Даље у списима често се ишчитава напетост односа према цару: пророци углавном критикују царе и више слојеве зато што се богате на рачун других и праве друштвену раслојеност (сталеже);

⁵⁶ спецификум библијског контекста: *ближњи је моја религиозност*

религијска него национална категорија⁵⁷. Такође су се истицали по религијском светоназору који је био врло специфичан у односу на остала веровања других народа.

У том периоду уласка у Ханан, Израил живи у предмонархијском периоду где је владао другачији друштвени концепт: Девора постаје пророчица⁵⁸, одређене личности се издвајају као вође народа (судије), а да при том нису чланови неких знаменитијих породица или племена. То је све показатељ егалитарности и слободе које су тада биле једне од главних карактеристика Израила. Нису постојале строге друштвене структуре које су регулисале друштвени живот. Већ у монархијском периоду жене нису могле да се афирмишу као што је то било у предмонархијском.

Концепт социјалне једнакости и правде је религијски концепт у старом Израилу. Дијалектика *за цара-против цара* је веома присутна у Библији. Теолози јеврејски су покушавали да ограниче власт цара и да га учине само „првим међу једнакима“. Цар је требао да увек има Тору поред себе, из ње да се учи, да не буде многи богатији од осталих (да нема пуно коња и сл.), да се не горди... Из античке перспективе, ово су биле револуционарне идеје. У предмонархијском периоду овај концепт социјалне правде и једнакости се манифестовао на различите начине у *конкретном животу заједнице*. Те јаке заједнице су се врло често саморазумевале на тај начин што би неки од њених припадника направио извештан пропуст, а сви би били кажњени.

Уједно је и владало једно теолошко уверење да *преци одређују судбину потомака*. То је један елемент у религијској свести и бићу човека који се никад неће искоренити. У старом Израилу овај елемент је био веома наглашен: то су била веома везана друштва где лична својина скоро да није постојала. То повлачи и колективну свест, врло наглашену. Међутим, историјске околности и догађаји који су уследили су носили извесне модификације тих уверења⁵⁹:

Када је дошло до ропства у Вавилону, Израил је растурен као народ, град срушен, Храм спаљен, цар одведен (практично више нема монархије). То је доба обликовања библијске грађе, а јахвизам од религије култа постаје религија књиге. Предања су се ишчитавала, састављали текстови...То је све отворило једно велико питање: **због чега је Израил пао, ако је склопио савез са Богом?** Одговор библијских теолога је био да се то десило зато што је Израил отпао од Бога⁶⁰. Ропство у Вавилону је Божја казна⁶¹. Ипак, и на овај одговор следи питање: **шта сада, шта је излаз?** Казна је стигла због непослушности отаца⁶². То су такође теолошке конструкције: оно што су радили преци, одражава се на потомке. Али се поставља питање *да ли су потомци детерминисани тим што су радили преци?* Колико лична слобода и опредељење ту имају улогу? У том контексту се појављује пророк Језекиљ.

---

⁵⁷ социјална у смислу да је припадао нижим социјалним круговима

⁵⁸ поента овог примера је да је у питању жена

⁵⁹ то је за Стари Завет карактеристично по себи: развој месијанске идеје, монотеистичке идеје, итд.

⁶⁰ Књига о Судијама то лепо потврђује: уколико је народ непослушан Богу, одмах стиже казна од неког народа са стране (деветерономистички извештај). Та теолошка шема је доста присутна.

⁶¹ Јеремија све то најавио

⁶² Оци наши јели кисело грожђе, нама трну зуби

18. глава Књиге пророка Језекиља је један теолошки трактат. У једном врло тешком историјском тренутку за заједницу, он теолошки промишља и каже иако су оци наши јели кисело грозђе, иако нас је задесила оваква судбина, ми нисмо њоме детерминисани. Наш живот и однос према Богу се заснива на томе да ли желимо да будемо праведни (да чинимо добра дела) или неправедни. ***Овде се први пут озбиљније у историји размишља о феномену личне одговорности и могућности човека да у слободи одреди свој пут (у релацији са Богом и са ближњим).*** Није човек условљен нечим што је неко радио. Они који су грешили, према овом тексту, имају могућност покајања. Када се погледа историјски (социјални и културолошки) контекст настанка овог трактата, открива се јачина његове теолошке поруке: у блискоисточном свету, у античком свету где се веровало у судбину и предодређење, ово су били веома јаки и револуционарни моменти. Библијски концепт уопште и пророк Језекиљ одступају од овог модела, доносећи нови: ***Сам човек је творац своје судбине.*** Одласком у Вавилон, када је нестало свих тих уобичајених религијских концепата и уопште друштвеног уређења, Израил се морао сналазити у егзилу. Један од тих момената био је повећање те религијске свести о одговорности појединца. ***То су зачеци приче о истицању човекове личности по себи***⁶³. Ако си ти нешто урадио, ти за то лично одговараш. То је најнаглашеније управо у том периоду код Језекиља⁶⁴.

Будући да сваки човек јесте икона Божија, он на себе мора прихватити слободу и одговорност коју има, он је тај који се опредељује за нешто, нема детерминисаности (ни националне, ни полне...). У оваквим моментима се најбоље види колико је Стари Завет претпоставка Новог: за оног који хоће да иде путевима Божијим, ти путеви нису затворени био он слободан човек, скит, роб, Јелин...⁶⁵

питања: Зашто Бог жели да нагласи праведност других народа?

- Мало који народ је имао способност да се критички осврће на своје претке. У одређеним ситуацијама, Авраам и Сара су представљени као људи који нису баш најсјајнији пример морала, док су рецимо фараон и Авимелех представљени као високо морални људи. Један од морално најузвишенијих у Старом Завету је Урија Хетејин. То није случајно. Библијски писац на тај начин, такође, преноси једну поруку Израиљцима: ништа нисте бољи од других, нити су то били ваши преци. Бог с вама не одржава савез због ваше праведности. Давид, једна од најзачајнијих старозаветних личности, направио је гнусан злочин. Мојсије губи контролу, бива непослушан у једном моменту и због тога не улази у Обећану земљу. То је један необичан антрополошки реализам који врло често срећемо у свакодневном животу: човек је само човек. Немој га подцењивати, али га немој ни прецењивати.

⁶³ то семе је посејано на самом почетку Библије у Књизи Постања где се истиче да је човек створен по лику Божијем

⁶⁴ има и код Јеремије

⁶⁵ Христос се дружи са најнижим слојевима друштва: сиромашнима, рибарима...

КЊИГА ПРОРОКА АМОСА

Пророк Амос⁶⁶ живео је у 8. веку пре Христа. Борио се против владајућег слоја. Називају га *пророком правде Божије*. У том контексту битно је напоменути да је **концепт социјалне правде првенствено религијски концепт**, док *временом* задобија друштвене димензије. Пророк Амос спада у „пророке писце“, али и пре њега је било социјално ангажованих пророка: пророци Илија и Јелисеј.

Постоји неколико веома занимљивих „епизода“ у којима се истакао пророк Илија. Борио се против многобожаца, те стога дошао у конфликт са царем Ахавом и његовом женом, тирском принцезом, Језавељом. Они су поштовали Вала.

Хананци су практиковали култове плодности. То је био универзалан култ код свих пољопривредних народа. У том контексту, за њих је било битно да падне киша – да дође Вал. Тим народима је **основни религијски принцип био принцип плодности**. Постојала су два годишња доба, два периода: сушни и кишни. Кишни период је био када Вал са североистока, са Медитерана, долази и доноси кишноносне облаке, „јаше на облацима“ и пушта кишу. Киша пада на земљу (женски принцип) и то је претпоставка за вегетацију, за пољопривреду. Зато се орање земље код неких старих народа доводило у везу са полним односом. Поклањање тим боговима значило је увођење Валовог култа (бог плодности; добара, богатства; временских прилика)

Концепт социјалне правде је био веома заступљен код Израилаца⁶⁷, али као религијски, јер је човек третиран као икона Божија. Дакле, достојанство му се није могло одузети⁶⁸. То је значило адекватан однос према Богу, а он се могао успоставити кроз људски, хумани однос према другом човеку, јер Бог се види на лицу тог другог човека. Ова специфична религијска свест налазила у основи јахвеистичког концепта.

У 8. веку Северно царство, Израил, јако је добро стајало економски. Владар је тада био Јеровоам II. На социјалном плану, Израилци су били „збринути“. Међутим, шта се дешавало на духовном плану? Земља је била подељена (Северно и Јужно царство). Тај феномен поделе земље такође је религијски. Када се у Књизи Исуса Навина описује подела земље племенима, то је једна врло озбиљна теологија и не стоји случајно ту: 1) земља је Божија; 2) Он је поделио племенима. У том контексту се и изводе родослови: то је земља мојих предака коју треба да наследе њихови потомци;

Дакле, не можеш присвојити туђу земљу, јер је у крајњој инстанци – *сва земља Божија*. Код Хананаца, Египћана и других народа, земља је припадала цару. Језавеља, стога, као тирска принцеза, нема проблем да убије Навутеја зарад винограда, док цар није био спреман на такав корак⁶⁹. Као Израљац имао је свест да му та земља не може припадати уколико је Навутеј не прода добровољно.

---

⁶⁶ Рођен је у селу Текуји близу Витлејема у сиромашној породици, па је радио као свињар за богате становнике Јерусалима. У Старом завету се спомиње да је Бог изабрао Амаса за свог пророка. Он је био против идолопоклонства цара Озија и његових жречева и одвраћао је народ од тога и учио га да се клања једном Богу. Кад га је главни жрец Амасија због тога прогањао, он је прорекао да ће Асирци покорити Израил и убити цара и Амасијине синове, а да ће Амасијину жену силовати на његове очи. Због ових речи га је Амасијин син ударио штапом толико јако да је једва жив донесен у своје село Текују, где је преминуо. У Старом завету једна књига носи његово име (Књига пророка Амаса).

⁶⁷ Био веома заступљен у социјализму који је и настао на библијским основама. Однос према човеку био је хуманији; сам Марк био је јеврејског порекла

⁶⁸ У Египту крокодили, као свете животиње, били храњени људима

⁶⁹ Био је тужан што Навутеј није желео да му прода виноград, али није ни помишљао на убиство и насилно присвајање земље

У периоду 8. века, поготово пре тога, десила се транзиција друштва⁷⁰. Земља за коју је неко гинуо, дели се јачим, моћнијим и богатијим. То је нови концепт социјалне *(не)правде*. То доводи до раслојавања друштва где је логика следећа: јачи и богатији узео је два имања. Даља претпоставка је, да ће, пошто је већ „велик“, наставити да узима земљу која му, по праву, не припада. Нпр. чим се у некој породици деси неко зло, нема мушке главе и сл, он откупљује ту земљу и поробљава ту породицу. Тако се стварају властелини и робовласници. У том концепту раслојавања друштва, религија игра веома важну улогу. Хананци су били религиозни на свој начин. Поштовали су Вала, Астарту и друга божанства. Израилци су пре тога били номадски народ. Номади су, у религијском смислу, мало специфични. Егалитарни систем био је веома развијен, живели су у некој врсти задруга. Затим, пак, у 8. веку, у времену транзиције друштва, испливавају ти богати. Мало ко је на богат начин стекао богатство. У суштини је то увек нека врста манипулације, махинација... А Израил који је пре тога живео у пустињском амбијенту (у том раном периоду племенских савеза за време судија) сада заправо улази у неку нову фазу, нови друштвени систем.⁷¹ И израилски владари имали су царске инсигније (као и сви блискоисточни владари): мајмуни, паунови... Али на тај начин се занемарује један јахвеистички концепт који је био близак Израилу као народу (базично се подразумева социјална једнакост, правда). Треба нагласити да ти богати Израилци нису били нерелигиозни. Они служе Јахвеу, али на који начин? Какво им је исповедање вере? Они заправо служе Јахвеу као Валу. Овде је у питању нека *врста религијског синкретизма*, искренута је религијска свест. Служе Богу добара, могу га звати и Јахве. Служећи Му на тај начин, они поткопавају веру у Јахвеа, иако се заклињу у њега. То је можда чак и горе религијско извитоперење него да је неко отворено против.

Пророци се појављују већ у 9. веку: Илија и Јелисеј. Као што је речено, били су социјално⁷² веома ангажовани. Илијин конфликт са Валовим пророцима је управо знак његове социјалне ангажованости. Та прича на Кармилу имала је за циљ да покаже да господар временских прилика није Вал, него Јахве. Служити Валу је заблуда. Илија после тога бежи на Хорив, па се опет враћа вршећи одређене политичке упливе, јер то Јахве од њега хоће. Јелисеј је исто на неки начин социјално ангажован пророк. У том контексту поготово делују пророци 8. века. Осија, Амос, Михеј (и Исаија има тих елемената много). Залажу се за *концепт адекватног разумевања Јахвеа* као Бога који не прихвата тај начин функционисања, „служења“ Њему. Отуда критике царевима, богаташима... Проблем је био што се тај владајући слој истицао одласцима у Храм, приношењем жртава, а тај су однос са Богом схватили као узајамну корисност: Бог ми дао, треба и ја Њему да дам, да Му се поклоним.⁷³ Тако се ствара један концепт индивидуалне религиозности који није библијски. То је, ипак, универзални религијски феномен (одлазак у храм, паљење свеће...). Међутим, он треба бити само елеменат, а не суштина религиозности, јер се у супротном веома лако може извитоперити. Међутим, када говоримо из ове перспективе пророка, ту можемо да подвучемо веома јасну и веома илустративну паралелу са друштвом у коме живимо и стањем ствари које постоји данас.

Данас код нас постоји дефицитарна религијска свест и она се негде издваја као неки религијски индивидуализам или се стварају заједнице које се окупљају негде и имају своје

⁷⁰ савременим речником речено

⁷¹ Соломон је већ увео неку административну поделу и поделу на еснафе. Држава, да би постојала, мора да се базира на тим основним принципима

⁷² под термином „социјално“ увек имати на уму да је реч о религијском концепту у основи

⁷³ то веома личи на савремено стање ствари. Ми данас као Црква смо изашли из јавне сфере и постали једна религијска заједница која се свела на приватно обављање ритуала. При том, не постоји никакво уплитање у друштвени живот

религијске концепте. Недостаје нам свест да смо послани у свет да проповедамо Реч Божију и да се боримо за права људи. На тај начин (Реч + деловање) се стиче изванредан ауторитет⁷⁴.

У основи је то био концепт пророчке теологије и пророка Амоса. Он се бори за тај концепт социјалне правде: **cedek/cedeka** у Израелу је базично религијски појам. **Правда је логосност** – Бог је створио свет да функционише као праведан. Дошло је до злоупотребе, али верујући треба да имају за циљ да то обнове, рестаурирају.

Неки сматрају да је Амос био превише „мрачан“, јер каже „*Дан Јахвеов неће бити светлост него тама*“. Постоји одређена тама претњи коју су пророци изрицали. Ту морамо стећи ерминевтички осећај за контекст у коме одређени текстови настају. Нпр. Прича о Јелесеју, деци која су му се ругала и медведицама. То се вероватно није десило. Међутим, циљ текста је био да сваком ко би се дрзнуо на Јахвеовог пророка прети казна. Треба знати да су у то време пророци били прогањани. Дакле, ако је Јахве казнио невину дечицу, колико ли ће тек казнити оне који с намером гоне пророке Божије. Пророци су били глас Божији. Устајање против њих је устајање на Бога. Амоса су терали да иде на југ. Али он није хтео. Сматрао је да га је Јахве поставио баш ту за одређену мисију: изобличавање царева, позив на покајање, освешћивање ради схватања јахвеистичког концепта на исправан, адекватан начин. Ти елементи који постоје код пророка (код Амоса постоји сурова критика осталих народа који чине окружење Израила, због њихове бруталности и начина на који живе и функционишу⁷⁵), да би уследила критика Израила, постоје баш из тих ралога: да би се променила, да би се искристалисала свест која одговара концепту јахвеизма. У противном, они који исправно верују, претвориће се у мале аутистичне групе (групе оних који немају додира са спољашњим светом). Претње и брутални описи имају за циљ да створе јачи религијски моменат⁷⁶.

У Старом и у Новом Завету постоји пуно ствари које нису засноване на традицији. Такође су и велики Оци Цркве били су „новаторци“⁷⁷. Нпр. Свети Атанасије Велики увео је у хришћанску терминологију појмове *омоусиос*, *ипостас*... Тога није било у Предању⁷⁸. То је било увођење нових елемената које нису постојали. Предање је много динамичније⁷⁹ него што га ми схватамо. Нажалост, обично се за предањске сматрају ствари које су социјално, цивилизацијски и културолошки преживљене.

Пророци Амос, Осија, Михеј, итд...су пророци који делују у једном контексту када Израил напушта суштински јахвеизам, оно што је у његовој основи, прихвата концепт живота који је био у Ханану и код других народа и они тада устају против тога социјалном ангажованости. То је борба за веру, за ближње. У том смислу они су наше парадигме, предобразци.

⁷⁴ религијски ауторитет у позитивном смислу: жртвовање за ближње, а ближњи је свако

⁷⁵ интересантан је феномен занимања пророка за друге народе.

⁷⁶ То је присутно и код Отаца, међутим у античком свету то је био *дискурс времена*

⁷⁷ то данас има негативан призвук

⁷⁸ омоусиос је користио Павле Самосатски

⁷⁹ Предање се најбоље може окарактерисати као динамични етос Цркве, а то је служење Богу и ближњем у датом историјском моменту

Књига пророка Данила

Првих шест глава књиге пророка Данила⁸⁰ су вишеструко занимљиве. Књига је настала за време Макавеја у II веку између 167. и 164. године пр. Хр. За ово постоје *историјски*, *лингвистички*, па и *теолошки* докази. Лингвистички су пре свега јер је добар део језика писан на јеврејском, а не на арамејском. Постоје грчке речи, али поједине и персијске. Књига је подељена у два дела. Првих шест глава, затим од 7. до 12. – апокалипса, 13. и 14. глава – слично првом делу и постоји у Септуагинти, али не и у јеврејској верзији. Синодско издање поседује ове две главе. Поред ових доказа, постоје и историјски – писац говори о Данилу, угледном младићу из јеврејске средине, али приликом описа догађаја тог доба, праве се историјске грешке. Навукодоносоров син није Валтазар, него Набонид. Дарије Миђанин није дошао после Валтазара. Он је био персијски цар који долази после Камбиза, Кировог сина. То све указује, с обзиром да је опис каснијег времена, на време Антиоха IV Епифана и да је књига настала у његово време.

У жанровском смислу, ова књига има мало пророчких елемената. Други део је апокалипса, литература настала у време после вавилонског доба, и разликује се од пророчке литературе. Апокалипса је изашла из пророчких кругова и има неке специфичности које немамо у ранијим књигама. Код пророка Амоса, Осије.. се јавља сам Бог, док је у апокалиптичној књижевности то углавном анђео тумач који се јавља и тумачи визије. Први део књиге је у жанровском смислу *мидраш* – јеврејска тумачења из постегзилног периода. Постоје разне врсте мидраша: *халака* – тумачење законских текстова и *хагада* – тумачење наративних делова. Сама хагада се поделила на хагаду која се ослањала на сам библијски текст, па га тумачила, и на један вид хагаде који је настајао из јудејског предања, препричавајући догађаје са јасном теолошком димензијом, догађаје који су остали у предањским елементима, па је онда то писац искористио. Ово је случај са првих шест глава, где је писац узео предањске елементе и дао им теолошки концепт, и у том контексту је препричао целу историју догађаја са Данилом.

Битно – историјски контекст. Јевреји су у другом веку, почевши од времена Вавилонa, расељавани. После пада Јуде и Јерусалима, добар део становништва је одведен у Вавилон и од тада Јевреји немају политичку самосталност. За време цара Кира Јевреји су се вратили, његовим едиктом, али један део њих је остао у Вавилону. У IV веку на те географске просторе долази

---

⁸⁰Данило или Данијел (хебр. דָּנִיֵּאל, арап. دَانِيَال) је био старозаветни пророк о коме сведочи Библија у Књизи о Данилу. Име „Данило“ у преводу значи „Бог ми је судија“. У трећој години владавине Јоакима (606. п. н. е.), Данила и још три младића по имену Ананија, Азарија и Мисаило су одвели у Вавилон, заједно са неким од судија првог Храма. Пошто је Данило био у обавези да уђе у службу краља Вавилонa, у складу са њиховим обичајима, примио је халдејско име Балтазар, односно, принц Бел. Док је био у Вавилону, врло вероватно је боравио у Навукодоносоровој палати. Ипак, Данило и његова три друга сачували су свој изразито јеврејски верски и културни идентитет, идентитет који би пре или касније дошао у сукоб са паганизмом вавилонског суда. Данило је познат и по свом тумачењу Навукодоносоровог сна, и награђен је од стране Вавилонaца љубичастим плаштем и уздизањем на ранг „трећег владара“ царства. Верује се да је звање „други владар“ носио Балтазар, син Навукодоносоров. Након персијског освајања Вавилонa, Данило је задржан од стране „три поглавара“ царства за време владавине Дарија, те је стога био практично на челу државне управе, уз могућност да изведе Јеврејски народ из ропства (Данило 9), што је и учинио омогућивши им да се врате у своју отаџбину, иако се он није вратио са њима. Данило је због верности јеврејском Богу био изложен прогону од стране супарника унутар царске администрације. Његова три пријатеља су бачена у ужарену пећ због одбијања да се поклоне вавилонском цару Навукодоносору као богу, али су на чудесан начин спашени. И Данило ће годину дана касније, бити бачен у лавовску пећину из истих разлога, али је и он чудом спашен, након чега вавилонски цар издаје декрет о поштовању „Даниловог бога“ (Данило 6:26). То ће умногоме утицати и на коначно проглашење краја јеврејског ропства у Вавилону (536 пне). Данило је постао пророк у позним годинама живота. Његова пророштва помињу касније и други јеврејски пророци: Исаија, Јеремија и Језекиљ.

Александар Македонски. После њега царство се дели, а тај део припада Птоломејима. До почетка другог века, Палестина је припадала Птоломејима, али од тада припада Селеукидима чији је центар био у Антиохији. Селеукидски владар Антиох IV Епифан се посебно истицао међу владарима ове династије. Јевреји су били доста интегрисани у тај свет, о чему књиге не говоре много. Али оно што их је одвајало од тог света била је религија. Ипак Соломонов храм није био једини на Блиском Истоку. Језик јеврејски - писмо било преузето од Арапа. У раним текстовима се види, не само код Јевреја него код Моваца и других, да је језик сличан, као и граматика. Касније долази до лингвистичког раздвајања. Јевреји нису били затворени за неке културолошке утицаје. У религијском смислу, они су били врло затворени. У време македонских освајања, добар део народа се асимиловао. Египат се лако асимиловао иако је постојао миленијумима пре тога. Египћани су прихватили културу, грчки пантеон итд, и тако је било и са другима, али не и са Јеврејима. Они су прихватили арамејски у Вавилону, док су Јевреји у Египту прихватили грчки. Ипак за разлику од других освајача, Јелени су били другачији. Јевреји као народ су сачували свој национални идентитет и у Вавилону и Персији. Грци су међутим били експанзивни, у материјалном, војном и интелектуалном смислу. Римљани су нпр освојили Грчку војно, али су Грци покорили Рим интелектуално. Јелинизам као култура је био привлачан са свим својим гимназијама, амфитеатрима, грађевинама, уметношћу... То се једном кругу људи није свиђало наравно. Када је Антиох Епифан хтео јелинизовати Јевреје, он је, поред идејних разлога, имао и политичке разлоге. Птоломеји су тада били слаби. Главне банке су били храмови и чест је био обичај да владари посежу за храмовним благајнама, да их опљачкају. Епифан се налазио у економским проблемима и зато је опљачкао јерусалимски храм и поставио кип Зевса у храму. У том периоду је букнуо Макавејски устанак оних Јевреја који се нису хтели асимиловати у религијском смислу. Њима су припадали првенствено *хасиди*. *Хасидин* као партицип потиче од именице *хесед* – љубав, они који љубе Бога, веру, и преводи се као *побожан*. Они су кругови блиски ранијим пророчким круговима и апокалиптичним везаним за традицију. У то време су они бранили веру. Израел се и у то време као пре делио на два дела – цар и двор који је нагињао синкретизму и други део који нагињао поштовању Јахвеа као што су Хананци поштовали Ваала. Хасиди су преузели овај други концепт, верни традицији и подигли устанак. На крају су Јевреји успели очистити Јерусалим и храм – мерзост запушченија. Писац пише из ове перспективе, јер је вероватно припадао круговима хасида.

У литератури обично за Данилову књигу кажу да је **теолошки манифест Макавеја**. Писац описује јеврејског младића, угледног који има све привилегије, али остаје чврсто у вери предака и паралеле су више него јасне. У VI веку Навукодоносор је обешчистио храм, а у II веку то је Епифан – то је директна паралела. Прича даље о три младића, њиховом чудесном избављењу, поручује да они који верују у Јахвеа ни у најтежим условима неће страдати. Затим тумачење снова, где је Навукодоносор имао сан и Данило тумачи. Данило тумачи сан на основу, не људских способности, него надприродних. Он се моли Богу да му открије сан и Бог му открива. После овога долази Валтазар, измишљени лик и сцена са исписивањем речи на зиду, што је само Данило могао да протумачи. Закључак је да они који су узели свете сасуде, страдавају. Исто је и са Даријевим кипом, који је паралела Зевсовог кипа у време Епифана. Писац узима лик младића Данила који је можда живео у време Навукодоносора. Писац ипак не занима прошлост по себи, него пише савременицима да, ако буду као Данило, ревносни, напредоваће, и Бог ће их чувати. Писац прави јаку идентификацију и говори Јеврејима - будите као Данило. Мудрост вавилонских мудраца се показује као ништавна, а све што они нису могли Бог може и Он то чини преко себи оданих људи као што је Данило. Данило није по себи, него по Богу. Грчка мудрост је само људска мудрост и показује се слаба кад се треба решити комплексан проблем, а

праву мудрост само човек може добити од Бога⁸¹. Књига је намењена јудејској заједници да остане у вери. **Пророк не значи онај који прориче судбину, већ – онај који говори за Бога, у име Божије.** Они јесу најављивали догађаје, али суштинска служба је била да говори *за* и *у* име Божије.

У јеврејској традицији Данило се не уважава као пророк већ припада списима, што говори додатно о времену настанка. Наравно овде треба узети у обзир и *месијански аспект* који ова књига садржи, па је донекле и из тог разлога она стављена у другу групу – *због свог христолошког усмерења*. Јевреји имају три велика пророка, што алудира на три велика праоца, док код хришћана четири велика пророка имају паралелу са четири јеванђелиста. Може се поставити питање, ако је књига имала историјску функцију, која је њена садашња функција? Треба правити јасну разлику између прихватања материјалне кутуре као такве и достигнућа која људи постижу. Робовање материјалним стварима, нарушава и духовно вредновање ствари, а о томе Књига пророка Данила и данас може посведочити практично.

Књига пророка Јоне

Књига се налази у збирци малих пророка, пета је по реду у масоретском тексту, а у Септуагинти шеста. По садржини се не уклапа у пророчке текстове који су збирке напредних говора, географских података и сл. и њих су радили вероватно ученици – настављачи пророка. Нпр. код пророка Исаије имамо три наноса текста (Прото-Исаија, Девтеро-Исаија, Трито-Исаија), пророк Јеремија је имао пријатеља који је записивао пророштва, затим Амос је био неписмен, па су његови ученици записивали пророштва... У жанровском смислу ситуација је заплетена када је реч о пророштвима, али књига пророка Јоне је другачија. Она је наративно добро организована и, у жанровском смислу, не постоји консензус којем припада, јер постоје блага преплитања. Научници су склони данас да ју дефинишу као *новелу са сатиричним елементима*, а чак неки сматрају да је *врста мидраша* који говори о томе да они који припадају јеврејском народу, ако се покају, добиће спасење, што је алузија на Јеремију - 18. глава. Није искључено да је на основу овог теолошког концепта о покајању као путу ка Богу, настала једна наративна прича везана за пророка Јону.

Он се помиње у II Књизи о царевима у време Јоровоама. Живео је у Гад-Хеферу и то је једини историјски податак о њему. У Књизи се не помиње ништа о личности пророка Јоне. Литерарном анализом, види се да је Књига настала у постегзилном периоду око 400 г.пр. Хр. а то се види на основу термина који се користе, опису Ниниве и двора персијске епохе. У односу на остале пророке, сличан је пророцима који нису оставили књиге - Илија и Јелисеј. У том смислу он има додирних тачака са пророцима, а од пророштва он изриче једно – Нинива ће пропасти. Поред тога се види утицај других пророка, нпр Јоила, да је Бог милостив и сажалив,

---

⁸¹ *Прича о Сузани*. Сузана је била жена Јојакимова, кћи Хилкијина, коју су двојица вавилонских старца – судија хтела напаствовати, уценивши је да легне с њима, или ће рећи да је преварила мужа са неким младићем. Пошто је Сузана то одбила, они је оптуже за превар на смртну казну, међутим Сузана на суду завапи Господу речима: „*О вечни Боже! Ти који познајеш тајне и све ствари од почетка њиховог! Ти знаш да су они лажно сведочили против мене, и ево како ја умирем, а да нисам ништа учинила од онога што су они злобно измислили против мене!*“. Након овога Дух Божији је дошао на Данила и он је зауставио одмазду, одвојено испитао обојицу судија, утврдио да се њихови искази не поклапају, и на крају их осудио на смртну казну, а Сузану ослободио. Није мудрост ни у старости него у врлини. Сузана је врлинска, чува врлину и то су елементи који постоје у Књизи. Ова Књига треба историјским читаоцима у доба Макавеја пружи поруку – не прихватајте јелинизам и останите верни свом Богу те ћете бити награђени.

што у дословном тексту постоји код пророка Јоила, па се верује да се писац послужио тим формулацијама. Убрзо је књига стекла статус пророчке канонске књиге, јер у II веку пр. Хр. се помиње дванаест малих пророка, а међу њима и Јона⁸².

Када би вршили историјску анализу текста, ту има доста нелогичности. Он се укрцао на брод у Јафи/Јопи, што је нелогично, јер је имао и ближе бродова. Нинива је претерано описана, 100 км у пречнику, што је и за данашње стандарде велико. И ако је главни град Асирије, питање је зашто се не именује цар. Неки Јеврејин долази у Ниниву, проповеда на свом језику, сви га чују и разумеју..? Текст је више једна теолошка конструкција која има за циљ да покаже нешто друго. Има доста стилских преувеличавања – велика риба, велики град... Жанровски-наративно књига је добро осмишљена. Друга глава је неки псалом који је писац интегрисао у текст – кад се Јона моли Богу. Са литерарне стране, књига припада најближе новелистичком жанру. Сви ликови осим Јоне су споредни, и акценат је на односу Бог- Јона, Бог-човек. Кључна идеја књиге јесте да је Бог милостив и сажалив. Писац креће из једне јасне перспективе теолошке, о милостивом Богу, *Богу који не кажњава и спреман је да прихвати свачије покајање*, а Нинива је приказана као град греха, блуда, оних који су кадри покајати се после великих грехова. Други моменат који је битан, теолошко-егзегетски, јесте **снага покајања**. Она у том смислу кореспондира са једним делом текста пророка Језекије. У основи књига заступа концепцију да је **покајање могућност човека да се окрене на прави пут**. Та идеја је итекако важна. Осећај, свест теолошка, да грех не господари човеком у тој мери да га удаљава од Бога, већ постоји ипак могућност да се он увек окрене Богу и да ће му Бог милостиви опростити. Трећи моменат је исто важан, а то је да Бог није само Бог Израиљаца, *Он је Бог свих народа*. Она кореспондира са идејом једног Бога, монотеистичког и ту се види трагови постегзилног периода где је монотеизам био посебно наглашен. У ранијим књигама попут Судија, говори се олако о политеизму и другим народима многобожачким, где се Бог национално схватао – **монолатрија**. У постегзилном периоду се још код пророка тај концепт урушио. Многобожачки народи су доживљавани као бич Божији, а Бог јесте Бог свих.

Ово на посебан се начин одражава на теолошку свест израиљских теолога: како се сада требамо поставити, да ли проповедати, итд. Та идеја није постојала на Блиском Истоку у Старом свету, а и данас је она страна нама. Бог се доживљава национално и ограничено. Идеја да је Бог наклоњен једном народу и да тај један народ има посебан третман је присутна код човека и појављује се код најпримитивнијих племена, нека врста партикуларног веровања и морала. За Грке су сви народи ван Грчке били варвари, али у Књизи о Јони се говори о другачијем схватању, Јона је гласник Божији, сви народи су Божији и он треба да иде да им проповеда. Чак и пре овога, библијски писац говори не случајно о моралу Урије Хетејина, који није био Јеврејин, чиме се хоће рећи да други народи и те како могу бити бољи и вреднији морално. *Савез са Богом није био безуслован и требало га је одржавати*. То је била додатна обавеза. *Савез и слобода подразумевају одговорност*.

Теолошки концепт је овде посебно присутан и уклапа се у причу о милостивом Богу и покајању. Сви народи под капом небеском су деца Божија. Занимљиво је да књига настаје у

---

⁸² **Јона** - По старозаветној Књизи о Јони пророк Јона је добио од Бога заповест да иде у Ниниву, али Јона није желео у Ниниву и бежао је бродом у Тарс. Бог је подигао велику олују. Јона је отишао у потпалубље и спавао, да би после свега признао да бежи и да се бура подигла због гнева Божијег. Морнари, нерадо, али по Јониној заповести бацају пророка у море те је Јона мислио да се тиме ослободио задатка. Бог је послао рибу (кита) који је прогутао Јону и држао га у својој утроби три дана и три ноћи. Док је Јона у риби тражио опрост, а Бог му је опростио и заповедио риби (киту) да га избаци на копно. Када га је риба избацила из себе, Јона је кренуо у Ниниву, на Божији позив, и проповеда. Нинивљанима је речено да су били толико зловни да ће Бог уништити тај град за 40/3 дана (зависи од верзије), а та вест је допрла до краља Ниниве. Он је раздерао своје хаљине и покајао се, а покајало се и 120.000 становника Ниниве. Бог им је опростио и није уништио град.

периоду када се код Израиљаца развила једна националистичка свест. Убрзана реформа Јездре и Немије, јесте имала захтев да се укине склапање мешовитих бракова, што је помогло стварање једног баналног схватања. Јеврејска заједница у Јерусалиму била је на рубу да се претопи у синкретистичку групу и у том контексту делују Јездра и Немија који настоје очувати чистоту вере. Жене туђинке су биле извориште утицаја других култова и у том периоду је појачан национализам као одбрана од страних утицаја. Као реакција на ову ситуацију јавља се Књига о Јони, али и Књига о Рути, баки Давидовој. Овде постоји деликатна ситуација – Рута је представљена као идеал мајке и супруге, али она није паганка. Она јесте припадница другог народа, али испуњава Јахвеов закон, у срцу верује у Бога. По овоме нису незнабошкиње проблем, него нешто друго. Рута је преко Јевреја спознала правог Бога и није под присилом прешла, већ је само спознала правог Бога, што сваки човек треба да спозна. И код хришћана раног периода је циљ била мисија и проповедање правог Бога кога су људи требали спознати и прихватити. *Тако да се и код Руте и Јоне јавља идеја о једнакости људи, а наша функција је да проповедамо тог Бога.*

Јона на јеврејском значи *голуб*. Он је син Аматијин, што етимолошки је изведено од *амат* – истина, и у преводу потпуном би било *голуб, син истине*. Голуб симболише чистоту, наивност, а у овом контексту више једну површност, лабилност голуба. Постоји једна јака, иронична димензија – голуб, син истине – нешто превртљиво. **Јона је парадигма свих Израиљаца који су превртљиви, а мисле да су синови истине.** У суштини то је *критика национализма*, где Јона представља Израиљце, људе лабавог карактера, превртљиве. На броду се показују морнари моралнији од Јоне. Јона додуше није човек без вредности, јер тражи сам да га казне, али кад одлази у Ниниву и види да се народ покајао, он се љути и одлази ван града. Књига се завршава питањем. Ипак, Јона није типичан Израиљац. **Он је парадигма човека као таквог, он је човек који све време ратује са Богом и никако да се уподоби Богу.** У историји, тј. опису дешавања која су задесила Јону, исписана је историја човека и препричан првородни грех, а то су још Иринеј Лионски и Методије Олимписки, приметили. Јона избачен из брода је одсјај Адама и Еве избачених из Раја. За ово постоји једна литерарни доказ, занимљив, када се обраћају морнари Јони, шта је учинио, формулација је иста и у грчком и јеврејском тексту иста као када Бог пита прародитеље шта су учинили. У лику Јоне је представљен човек као такав, а Божија педагогија се представља као стално разумевање. Ово је прича односу, религијском, између Бога и човека, која има, поготово данас, занимљиву конотацију – *теологија бунта*. Јона је бунтовник и у том смислу он је драг Богу, и Бог с циљем ради с њим то што ради. То сведочи о динамици односа Бога и човека, ослобођеном стерилно-клерикалних религијских уверења – да ли сам урадио ово, јео оно...фарисејска побожност која се лако увлачи у човека. У причи о Јони имамо потпуно различиту ситуацију. Јона се буни, жели чак да умре, јер се не слаже с Богом, о чему ми данас немамо неку свест, јер смо заокупљени формом. Однос Бога и човека је доста слободније приказан и показује се у једној много већој животности. Ако ствари погледамо ствари искреније видећемо да је тај однос Бог – човек доста добро представљен.

Књига је доста рано тумачена у раној Цркви и наглашавано је покајање Нинивљана и однос Бог – човек. Јефрем Сиријски је препевао ову књигу и нагласио многе теолошке идеје. Та песма је вероватно настала у периоду Великог поста и говори својој заједници, како су пагани бољи од нас хришћана. И ми имамо неку ексклузивистичку свест, да себе градимо великима и Јефрем то наглашава као негативну појаву.